

Bossche

K R I N G E N

Ontdekken, Ontwikkelen, en Overdragen

International Vocal Competition 's-Hertogenbosch (IVC) al ruim 70 jaar toonaangevend

Oeteldonks Aauw Archief

De Depotcommissie

Bevolkingsregister 1910-1920 op naam ontsloten

Vrijwilligers maken Bossche geschiedenis beter doorzoekbaar

In dit nummer

Column

63 Carnaval

Historie

21 "Per stoom jagt Jan van Arkel sBosch"

40 Vrijwilligers maken Bossche geschiedenis beter doorzoekbaar. Bevolkingsregister 1910-1920 op naam ontsloten

47 Dominicaan Michaël Ophovius: van habijt naar mijter

60 De legende van Pieter Janssen, vaandrig in het leger van de Prins in 1629

Kunst en Cultuur

10 Ontdekken. Ontwikkelen, en Overdragen. International Vocal Competition 's-Hertogenbosch (IVC) al ruim 70 jaar toonaangevend.

44 Beeld van J&B

Mensen

18 Prachtige vlucht van den aviateur Convert

30 Jos en Alexander Sweens, religieuze zonen van 's-Hertogenbosch

46 Cornelis Verhoeven 100 jaar

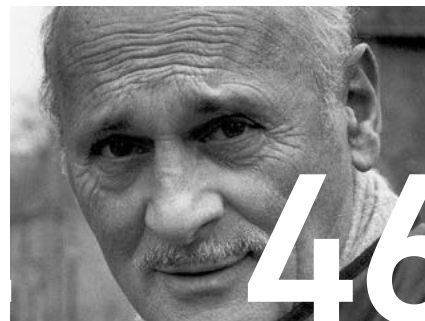
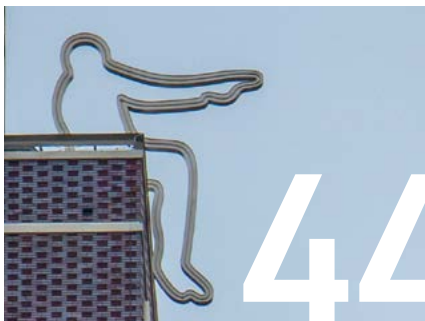
Taal

14 Nieuw boek over 's-Hertogenbosch 's-Hertogenbosch, Een stad om van te houden

28 Help het dialect, want dialect helpt

Stad

53 Carolus en Barmhartigheid versus Sint-Joan de Deo

Nieuws

20 Het kerkhof Ketsheuvel komt weer tot leven!

Werkgroepen

15 Oeteldonks Aauw Archief. De Depotcommissie

24 Het verhaal van water onder de stad dat wij Binnendieze noemen

Vereniging

5 Varen op de Binnendieze, een net iets ander begin

23 Kruithuis niet alleen museum

45 Een half dozijn nieuwe gidsen

Bossche Kringen is het minimaal vijf keer per jaar verschijnend tijdschrift van Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch.

Redactie

Nik de Vries (voorzitter-hoofdredacteur), Wendy Govaers, Wim Hagemans, Francien van den Heuvel, Jan Korsten, Johan Strang, Ellie de Vries (fotografie).

Aan dit nummer schreven mee:

Fike van der Burght ²⁰, Peter van Dongen ⁵, Geert Donkers ⁴⁴, Ton van der Elst ²⁴, Wim Hagemans ¹⁸, Francien van den Heuvel ¹⁰, Rob Hoogetboom ¹⁵, Kees van den Oord ⁴⁷, Projectteam Cornelis ¹⁰⁰ ⁴⁶, Sanne Schraa ⁴⁰, Johan Strang ¹⁴, Jos Swanenberg ²⁸, Carel Sweens ³⁰, Hans Tervoort ⁶³, Ron van der Voort ⁶⁰, Nik de Vries ⁴ ²³ ⁴⁵ ⁶⁰, Huber van Werkhoven ²¹, Bert van Zutphen ⁵³.

Ontwerp en Vormgeving

Studio Van Elten, Gemert

Druk

Leesterheide Grafisch

Redactieadres

Secretariaat Bossche Kringen
Postbus 1162, 5200 BE 's-Hertogenbosch
E-mail: redactie@kringvrienden.nl
Oplage 1.850 stuks
ISSN: 2352-9105

Niets uit een editie mag worden gekopieerd of elders gepubliceerd zonder uitdrukkelijke toestemming van Kring Vrienden en de redactie; dit geldt ook voor het in enige vorm elektronisch beschikbaar stellen.

De redactie heeft getracht alle rechthebbenden van het illustratiemateriaal te achterhalen. Personen of instanties die desondanks van mening zijn aan deze uitgave aanspraken te kunnen ontleen wordt verzocht om contact op te nemen met de redactie.

Ten geleide

's-Hertogenbosch heeft eindelijk een nieuw college. We gaan proberen binnenkort met de wethouders te varen om hen uit te horen wat hun plannen voor onze terreinen betreft: heemkunde, geschiedenis, toerisme.

Voorlopig lijkt het historisch besef niet super te zijn. Immers, 2029 komt steeds dichterbij, het jaar waarin we het beleg en de inname van 's-Hertogenbosch herdenken. In het regeerakkoord echter geen woord hierover... Laten de wethouders maar eens ons Museum Kruithuis bezoeken om hun geheugen op te frissen. In dit nummer vindt u in ieder geval een artikel over bisschop Ophovius, de man die zo'n prominente rol heeft gespeeld bij met name de capitulatie van de stad in 1629. Zijn dagboek wordt inmiddels bewerkt; de bedoeling is het compleet uit te geven in... jawel, 2029!

De familie Sweens blijkt liefst twee bisschoppen te hebben voortgebracht. Beiden zijn tot bisschop gewijd in de Sint-Jacobskerk. Aan hen is een boeiend artikel gewijd.

Naast Henri Bakker, de eerste Bossche vliegenier (op de Pettelaarse Schans staat zijn monument), blijkt er nog minstens een aviateur actief te zijn geweest. Via een ansichtkaart weten we van zijn bestaan. Lees het artikel en u bent op de (vlieg) hoogte.

Al meer dan zeventig jaar wordt een jaarlijks muziekconcorso georganiseerd, tegenwoordig heet het International Vocal Competition. Dit mocht niet ontbreken in de serie over muziek in 's-Hertogenbosch..

Liefst twee artikelen zijn geschreven over de Binnendieze. Het ene belicht de binnenstadsrivier als onderdeel van de Bossche watercanon, het andere geeft een nieuwe kijk op de start van de vaartochten.

Uiteraard valt er nog veel meer te lezen en bekijken in dit nummer. We hebben opnieuw een scala aan onderwerpen voor u. Mocht u zelf een geschikt onderwerp hebben, laat het ons dan weten via het redactieadres. Teksten graag in Word, afbeeldingen in zo hoog mogelijke resolutie apart aanleveren. Ik wens u naast veel lees- en kijkplezier een prettig najaar.

Bossche Kringen is een uitgave van:

Kringhuis en Kringbalie

Parade 12

Telefoon 073 – 613 50 98

Voor openingstijden zie onze website

www.KringVrienden.nl

www.DagjeDenBosch.com

Secretariaat

Postbus 1162

5200 BE 's-Hertogenbosch

E-mail: algemeen@KringVrienden.nl

Internet: www.Kringvrienden.nl

Betalingen:

IBAN: NL98INGB0003119716

Jaarlijkse bijdrage minimaal € 25,70

De uiterste inleverdatum voor artikelen voor het volgende nummer is 20 oktober 2026.

Voorpagina

Foto: Ellie de Vries

Omdat in dit nummer twee artikelen staan over de Binnendieze heeft onze fotograaf Ellie de Vries een van de mooiste stukjes van deze rivier op de gevoelige plaat vastgelegd. Het is de bocht in de Groote Stroom nabij het carnavalsmuseum.

Achterpagina

Foto: Ellie de Vries

Het is nu de beurt aan het Designmuseum. Omdat het museum veel wisseltentoonstellingen organiseert hebben we de kleine expositie van een van de twee kerncollecties gekozen: sieraden. Samen met een klein deel van de keramiekverzameling vindt u deze op de tweede verdieping rond de fraaie trap.

Vereniging

Varen op de Binnendieze, een net iets ander begin

Het verhaal over ons veertigjarig vaarjubileum, zoals ik dat heb beschreven in het boekje *40 jaar varen op de Binnendieze*, was voor een groot deel gebaseerd op interviews met personen die het begin van het varen hadden meegemaakt. Dat geeft natuurlijk het risico dat hun herinneringen gekleurd en vervaagd zijn.

Daar kwam ik achter toen ik, kort na het verschijnen van een artikel over de opening van de tentoonstelling, werd benaderd door Huib Sinke. Huib werkte in de jaren 1980 bij de gemeente 's-Hertogenbosch, onder andere als hoofd Technische Dienst. In die hoedanigheid was hij betrokken bij het maken van plannen om de Binnendieze bevaarbaar te maken voor rondvaarten met toeristen. Tijd voor een gesprek.

Van Bergen op Zoom naar 's-Hertogenbosch

Huib Sinke is geboren in Bergen op Zoom, studeerde in Wageningen en kwam via allerlei omzwervingen door heel Nederland bij de gemeente 's-Hertogenbosch terecht als hoofd Plantsoenendienst en later als Hoofd Technische Dienst

Huib: "De gemeente 's-Hertogenbosch ondernam veel in die tijd. Er zat een college van B&W dat er echt voor ging. Ook in jaren van grote bezuinigingen en ombuigingen in die tijd. Dat was, niet zoals nu met een duaal systeem. Toen was het wethouder Van den Berg die zei: 'Zo gebeurt het. Ik ga dit doen en ik ga dat doen. Ik ga die Binnendieze-boten gewoon kopen voor die club. Sinke, hoe gaan we dat doen?'

Je had toen echte projectwethouders zoals Hans Dona die verantwoordelijk was voor onder andere de Ruimtelijke ordening, de Stadsontwikkeling. En Jo van den Berg die over Openbare Werken, Verkeer en Milieu ging. Een enorm gedreven wethouder! En daar had ik toen het meest mee te maken."

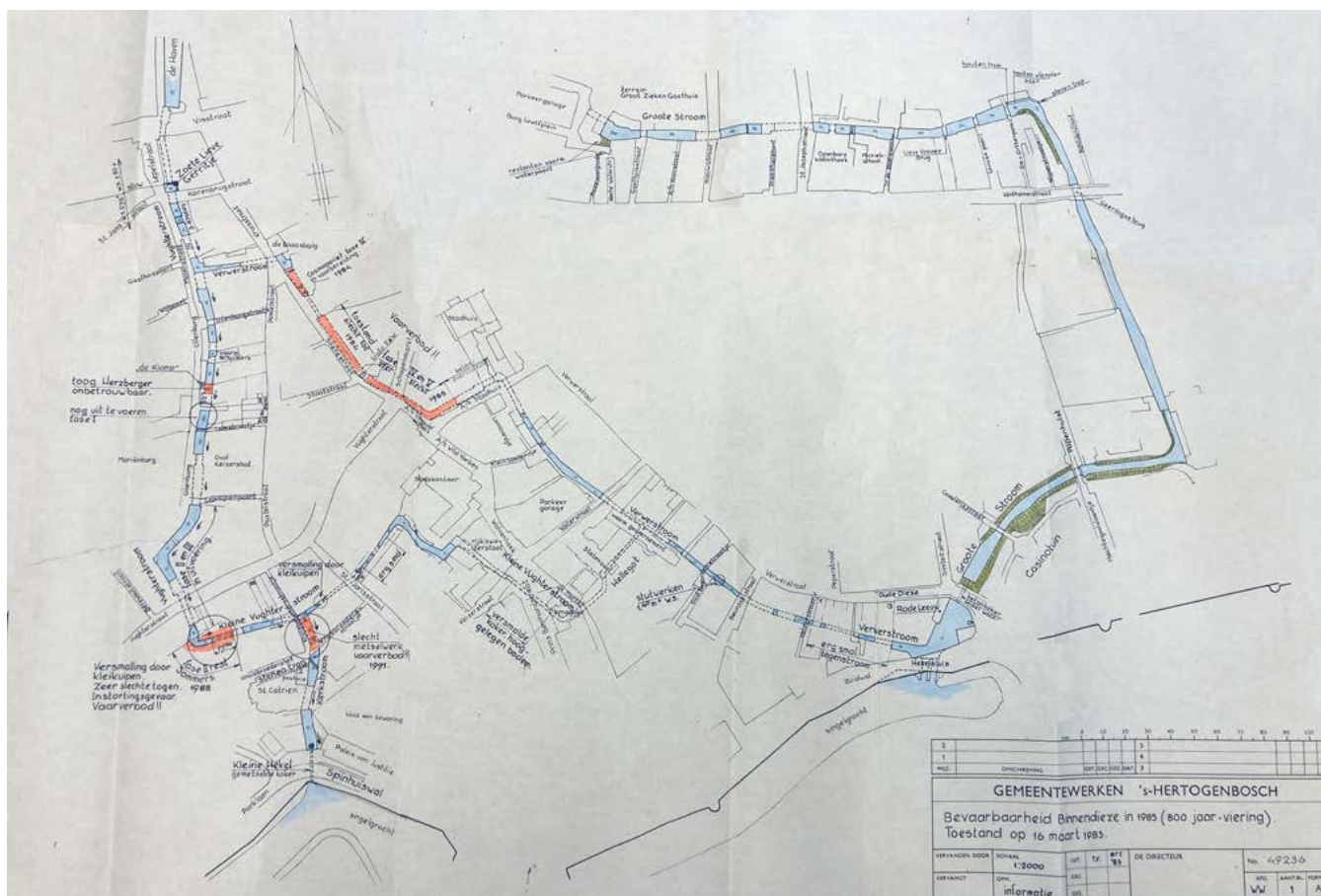
Huib Sinke.

Voorbereiding

In de jaren 1980 begon de discussie rond het weer gaan varen op de Binnendieze. De eerste delen van de Binnendieze bij de Uilenburg waren gerestaureerd. Het betrof het stukje van Zoete Lieve Gerritje tot aan de Vughterstraat. Daar kon gevaren worden tot bij de Vier Azen en dan moest je terug.

Om zijn verhaal te verduidelijken is Huib naar het Stadsarchief gegaan en hij heeft daar de betreffende archiefstukken opgevraagd. Ik vervolg het verhaal aan de hand van die archiefstukken.

In 1983 is 's-Hertogenbosch volop bezig met het voorbereiden van de festiviteiten voor het 800-jarig bestaan van de stad in 1985. Op verzoek van de wethouder Openbare Werken Ton Lensen is er door de dienst Gemeentewerken een onderzoek gedaan naar de bevaarbaarheid van de Binnendieze. Hij heeft er ook Kringsecretaris Jan Kleijne over gepolst. De Kring Vrienden is van het begin af aan duidelijk in beeld als meest logische partij om die vaartochten te gaan uitvoeren.

Kaart Gemeentewerken: bevaarbaarheid Binnendieze 1985.

Op 16 maart 1983 werd er een inspectie-vaartocht gehouden. Behalve een zestal ambtenaren varen ook vader en zoon Wolthuis als belangstellenden mee. Het idee is om te kijken in hoeverre het traject vanaf Zoete Lieve Gerritje (Korenbrugstraat) tot de Spinhuiswal bevaarbaar is. Men stapt op bij het trapje bij huis De Klomp aan de Uilenburg waar nu de Koninginnesteiger is.

Op veel plaatsen treft men onbetrouwbare togen en funderingen aan. Hier en daar in het traject zijn nog restauratiewerkzaamheden aan de gang en bemoeilijken de aanwezige stutten de doorvaart. De doorvaarbreedte is soms beperkt doordat er kleikuipen staan om instorting van de muren te voorkomen. Ook zijn er nog verschillende riooluitlaten actief die niet te ontwijken zijn. Het trapje bij de Sint-Cathrien is de enige opstapplaats (maar eigendom van het kerkbestuur!) en ook keren is niet mogelijk. De Binnendieze is op de Verwerstroom alleen bevaarbaar vanaf huis de Blaasbalg (Kruisstraat) tot aan Achter het Stadhuis.

Ook de Groote Stroom wordt bekeken. Vanaf de brug over de Oude Dieze tot aan de parkeergarage aan het Loeffplein is dit traject bevaarbaar hoewel er geen opstapplaatsen zijn.

De conclusie is dat er behalve op de Groote Stroom geen lange vaarroute te creëren is. Waar dat wel kan, is er gevaar van bouwkuipen, laag water, stutwerk, et cetera.

Maar toch...

Wat in 1983 nog niet kan, kan mogelijk wel in 1985. De aanbeveling van de directeur gemeentewerken aan B&W is dat er twee vaarroutes aan te wijzen zijn die veilig zijn en die de restauratievoortgang niet verstoren: het traject Zoete Lieve Gerritje tot de tuin van Mariënborg en het traject Groote Stroom van Casinotuin tot Tolbrug. Traject a is weliswaar kort maar stedenbouwkundig en historisch gezien zeer aantrekkelijk. Traject b is minder fraai en heeft voorlopig nog een flink aantal werkende riooluitgangen.

In het Actieplan Binnenstad blijkt al vroeg een post van f160.000 te zijn opgenomen voor voorzieningen ten behoeve van rondvaarten. Hiervoor kunnen in- en uitstapvoorzieningen worden getroffen en maatregelen langs de route om doorvaart veilig te maken. Er wordt al meteen vermeld dat men moet overleggen met de Evenementen Commissie en de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch. Even later komt er een kostenraming waar men rekent op ongeveer f10.000 per opstapplaats. Meteen stelt men dat commerciële belangen niet voorop mogen staan.

Wat in 1983 nog niet kan, kan mogelijk wel in 1985

In februari 1984 gaat er een voorstel naar B&W om de trajecten Mariënburgtuin-Lepelstraat en Casinotuin-Herman Moerkerkplein als vaarroutes aan te wijzen en het varen aan particulieren over te laten op basis van door de gemeente te formuleren randvoorwaarden. In oktober ligt er een concept met randvoorwaarden. Negen hoofdstukken over vaarroutes, vaartijden en eisen die aan de boten en aan de bomers worden gesteld.

Hoewel in eerdere stukken gesproken wordt over het beschikbaar stellen van boten, is daar in deze randvoorwaarden niets over terug te vinden. De opstellers van de randvoorwaarden raden ook aan niet op de Groote Stroom te gaan varen, onder andere vanwege de vele werkende riooluitgangen.

Op 8 november 1984 gaat er een brief met de randvoorwaarden naar de volgende geïnteresseerde partijen:

Rederij Wolthuis, Vereniging voor dialect en Folklore Rond Janus en Bet, Kanovereniging Bossche Kanovrienden, Stichting De Knillispoort, Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch en de Volmolense Kano Klub.

Wie gaat er varen?

Op 12 december 1984 ontvangt de Directeur van gemeentewerken een brief van de Stichting Uilenburg Actief, de Kring Vrienden en Vereniging Janus en Bet. Zij geven aan dat, als de kosten voor de aankoop of huur van boten, de inrichting en aanpassing van boten, de kosten voor opleiding en promotie voor rekening

van de genoemde partijen komen, dit niet rendabel zal zijn. De vraagprijs voor een kaartje kan dan niet marktconform zijn. Als de gemeente aan de kritiek tegemoet komt willen deze drie partijen graag met vrijwilligers vaartochten gaan organiseren.

De Bossche Kano Vrienden willen alleen één keer per jaar een tocht op de Groote Stroom houden. De Knillispoort wil twee roeiboten verhuren om mensen zelf op de Groote Stroom te laten varen.

Uiteindelijk komen er twee inschrijvingen bij de gemeente binnen voor het varen in de Uilenburg, Rederij Wolthuis en het gezamenlijk initiatief van de Uilenburg actief met de Kring Vrienden en de Vereniging rondom Janus en Bet. Beide geïnteresseerden willen alleen op de Vughterstroom varen en met door de gemeente beschikbaar gestelde boten. Wolthuis wil graag zijn zoons laten varen, het liefst in dienst van de gemeente en vanuit een commerciële benadering. De samenwerking van Uilenburg actief, Kring en Janus & Bet gaat uit van de cultuurhistorische waarde van de stad en wil met vrijwilligers werken.

Uiteindelijk wordt er begin mei 1985 een contract afgesloten met de Stichting Binnendieze waarin de drie partijen zijn ondergebracht die op de Vughterstroom willen gaan varen. De Bossche Kano Vrienden en de Knillispoort krijgen te horen dat zij geen concessie krijgen.

Bomen op de Binnendieze 1985.

Huib Sinke: "Ik ging in 1989 weg bij de gemeente 's-Hertogenbosch om te gaan werken bij ingenieursbureau Heidemij (nu: ARCADIS) aan de Zuiderparkweg in 's-Hertogenbosch.

Werkte vanuit Heidemij daarna in Tilburg, Rotterdam en voor tal van andere gemeenten in Brabant, Zeeland en Limburg.

Toen ik in 1980 bij de gemeente 's-Hertogenbosch aan de slag ging, was men aan het nadenken over de organisatie, het moest allemaal moderner en efficiënter. Bij die reorganisatie kregen de jonge ambitieuze mannen en vrouwen de kans om toch sneller promotie te maken dan je normaal zou kunnen doen. Er kwam een nieuw organisatiemodel en ik werd hoofd technische dienst.

Later werkte ik voor tal van andere gemeentes en dan dacht ik: 'Wat deden we dat toch anders in 's-Hertogenbosch. Wat deden en durfden wij veel. We mochten ook veel van het gemeentebestuur. Zij daagden ons ook geweldig uit. En dat ontdek je pas echt als je weg bent!'

Verdorie, dat deden wij gewoon. De Binnendieze restaureren, nieuwe stadswijken aanleggen, opzetten van beheerssystemen voor de openbare voorzieningen, aanbestedingen. We hadden toen al een heel duidelijk aanbestedingsbeleid en dat had bijvoorbeeld de gemeente Tilburg niet. Dat kwam pas vele jaren later. Ik kwam erachter dat we het in veel opzichten veel beter deden dan veel andere gemeenten in Nederland. Dat was voor mij een hele eyeopener hoor. Maar kijk, het mooie van deze stad is: er is altijd een heel sterk technisch ambtelijk apparaat geweest. Heel veel kennis en kunde. En men was heel zuinig op de stad! Zeker toen!

Want daarom is die aanpak van de Binnendieze ook zo'n succes geworden. Er zaten (technische) mensen die dat heel zwaar aanstuurden. Die gingen geld halen, onder andere in Den Haag. Miljoenen guldens per jaar. En ze zorgden voor een goede voorbereiding en uitvoering van de stadswerken. Ze organiseerden ook leerlingbouwprojecten. Allemaal voor dat 'bijzondere' monument in 's-Hertogenbosch, die Binnendieze.

En naar buiten kijkend (we houden dit interview in het Kringhuis en kijken uit op de Parade): ik heb in mijn tijd bij de plantsoendienst de bomen van eerst, de bomen die hier stonden, op de Parade laten aanplanten. Nou, die hebben het ruim veertig jaar volgehouden. Ja, ze hebben me nog gebeld, de mannen die dat pas opnieuw gedaan hebben. Ze belden me op en zeiden: 'Kom eens even langs. Net zoals wij nu zitten. Hoe heb je dat toen aangepakt? Wat heb je toen gedaan? Hoe hebben jullie de archeologie...'

Want die duiken gelijk in die gaten die je maakt. Ze hebben er toch een hoop dingen uitgebaald van het Begijnenklooster dat hier ooit gestaan had. Ik vind dat ze het mooi gedaan hebben. Het staat er goed bij. Het is een mooi evenementenplein.

Ik heb hele mooie jaren gehad hier. Eerst bij de plantsoendienst en later bij de technische dienst!"

Huib Sinke is inmiddels 73 jaar en woont nu in Drunen.

Het verval van de Binnendieze achter de Sint-Jorisstraat is duidelijk zichtbaar, foto omstreeks 1984. Links was Drukkerij de Regenboog gevestigd.

De eerste tochten

1985 wordt qua bezoekersaantallen een succesvolle start maar de eerste stichting Binnendieze is geen lang leven beschoren. De gemeente kiest ervoor om in 1986 alleen de Kring Vrienden een vaarconcessie te geven. De Kring richt daar een nieuwe Stichting Binnendieze voor op.

Eind 1986 rapporteert deze stichting aan de gemeente in dat jaar 16.000 betalende passagiers te hebben rondgevaren en daarbovenop nog eens 500 personen op verzoek van onder andere gemeentelijke diensten, het Stadsgewest, de Evenementencommissie. Ook geeft de stichting aan in 1987 weer te willen varen. Dat zal ook gebeuren. In maart 1987 wordt er een nieuwe overeenkomst gesloten, niet voor één jaar, maar voor drie jaar!

De Kring loopt nog wel enigszins aan de leiband van de gemeente die vooral waarde hecht aan de continuïteit, het bewaren van het cultuur-historische karakter en de financiële gezondheid van de Kring. Elk jaar moet een financieel verslag worden gepresenteerd. Zo vindt de gemeente het belangrijk dat telkens 75% van het batig saldo aan het onderhoud van de boten wordt besteed en het restant wordt gereserveerd als buffer voor mogelijk slechtere jaren. Ook wordt afgesproken dat de Kring de twee boten, die tot dat moment kosteloos door de gemeente ter beschikking werden gesteld, zal overnemen tegen f20.000, te betalen in maximaal vier termijnen.

In het seizoen 1987 werden er 18.000 gasten rondgevaren. De Kring geeft dan wel aan daarmee aan het plafond te zitten. Meer gasten is niet mogelijk gezien het aantal vrijwilligers dat bereid is en/of in staat is om te bomen. Tenslotte meldt men dat in 1988 een eigen pand in gebruik zal worden genomen: Molenstraat 15a.

Conclusie

Het is duidelijk dat de rol van de gemeente groter was dan in het eerdere verhaal naar voren kwam. Uit de correspondentie tussen de Kring en de gemeente is de Kring dan ook vol lof over de samenwerking.

Waar de gemeente in 1969 nog van plan was de hele Binnendieze te dempen, is de stemming vijftien jaar later duidelijk omgeslagen en ondersteunt men dan volop de restauratie en de mogelijkheid van vaartochten.

Bronnen:
Gesprek met Huib Sinke.
Dossier 0267 Gemeentebestuur 's-Hertogenbosch, 1922-1996, Afdeling Erfgoed gemeente 's-Hertogenbosch.

Restauratie Binnendieze 1985.

Muziek

International Vocal Competition 's-Hertogenbosch (IVC) al ruim 70 jaar toonaangevend

Ontdekken, Ontwikkelen, en Overdragen

Winnaar 57ste IVC Opera Oratorium 2024 mezzosopraan Cláudia Ribas. (Foto: Sarah Hickson)

Op 2 oktober gaat de 59ste International Vocal Competition 's-Hertogenbosch (IVC) van start met 40 zangers en zangeressen in het Theater aan de Parade. Een evenement dat al sinds 1954 plaatsvindt in 's-Hertogenbosch en volgens directeur Andrew Watts uniek is.

De doelstelling van het IVC wordt samengevat met de drie O's: Ontdekken van jonge zangers door hun deelname aan het concours. Ontwikkelen van het talent van jonge zangers door onder meer het aanbieden van masterclasses en het Overdragen van jonge zangers aan de markt door ze podia te bieden om op te treden. Deze competitie geeft jong talent de mogelijkheid om zich te presenteren op het gebied van klassieke muziek en waardevolle feedback te ontvangen. Hoe ontstond dit concours en wat maakt het zo bijzonder?

Ontstaan van Internationaal Vocalisten Concours

In 1953 vierde het Koninklijke Nederlandse Zangersverbond zijn eeuwfeest samen met het Koninklijk 's-Hertogenbosch Mannenkoor dat vijftig jaar bestond. De secretaris van dit koor, Janus Kurvers, kwam op het idee om jong, lokaal talent een kans te geven op een grotere publiciteit door voor hen een platform te creëren in de vorm van een vocale competitie in klassieke muziek. Dit leidde ertoe dat er in mei en juni 1953 meer dan dertig concerten gegeven werden met een groot publieksbereik.

Dit was zo succesvol dat het naar meer smaakte. Kurvers benaderde het gemeentebestuur en enkele lokale instellingen om steun te krijgen voor de organisatie van een vocale competitie. Burgemeester Hans Loeff zette zich meteen enthousiast in en begon te lobbyen voor de noodzakelijke financiële ondersteuning. Dit lukte hem en in 1954 ging het Benelux Vocalisten Concours van start, onder auspiciën van de Stichting 's-Hertogenbosch Muziekstad. De gemeente betaalde alle kosten zodat de organisatie zich volledig kon richten op het coördineren van het concours zoals het aantrekken van deelnemers en juryleden.

Deelnemers mochten op 1 januari 1954 niet ouder zijn dan 44 jaar en kwamen, zoals de naam al aangeeft, uit België, Nederland en Luxemburg. De winnaars waren de Nederlandse sopranen Annette de la Bije en Aukje Karsemeyer-de Jong, bariton Hans Wilbrink uit Nederland en de Belgische bas Frans Meulemans. Voor bijvoorbeeld Annette de la Bije betekende deze prijs een doorbraak in haar lange internationale carrière onder meer bij de Nationale Opera. Daarmee bereikte het IVC een belangrijke doelstelling, namelijk aandacht geven aan jong talent zodat men zich verder kan ontwikkelen.

Schaalvergroting

Vanaf 1955 werden ook Franse deelnemers toegelaten en een jaar later werd het concours volledig Europees met solisten uit Groot-Brittannië, Polen, Tsjecho-Slowakije en Hongarije. Met de deelname van de tenor William Flavin uit de Verenigde Staten in 1958 reikte het IVC zelfs over de oceaan heen. De animo breidde zich continu uit en anno 2026 is dit concours, dat ooit begon als een kleine zangwedstrijd gericht op zangers uit de Benelux, uitgegroeid tot een internationaal gerenommeerd zangconcours met lokale, landelijke en internationale uitstraling. Gezien het internationale karakter van het concours werd de naam enkele jaren geleden aangepast naar International Vocal Competition (IVC) 's-Hertogenbosch. Zangers uit heel de wereld komen voor het concours naar 's-Hertogenbosch en treden op voor een prominente internationale jury, een persjury, een jongerenjury en een enthousiast publiek. Tijdens het concours kan het publiek genieten van muziek vanaf de barok tot en met de eenentwintigste eeuw.

Andrew Watts

Op 1 september 2023 begon de Engelsman Andrew Watts als algemeen en artistiek directeur bij het IVC. Sindsdien combineert hij deze functie met zijn zangcarrière als countertenor. Hij treedt op in alle grote operahuizen in Europa waaronder de Royal Opera House in London en zingt zowel opera als moderne muziek.

In 2018 bezocht hij voor de eerste keer 's-Hertogenbosch, toen hij als jurylid optrad bij het IVC. Woonachtig in London viel hij meteen voor deze 'kleine, rustige stad'.

Watts: "Wij selecteren zangers uit de hele wereld. Voor dit jaar zijn er inmiddels 518 aanmeldingen. De voorronden vinden plaats in Łódź in Polen, in Colombo op Sri Lanka, en verder in Berlijn, Amsterdam, Parijs, Salzburg, London, Florence, New York en 's-Hertogenbosch, als ook voorronden via YouTube voor de zangers die te ver weg wonen voor live-audities. In het Theater aan de Parade doen in het derde weekend van juni 140 zangers auditie. Ik ben zelf geen jurylid meer, maar maak tijdens de audities veel aantekeningen en ik geef iedereen persoonlijke feedback. Dat vind ik belangrijk, wij zijn de enige competitie waarbij de kandidaten een terugkoppeling krijgen." Daarnaast geeft Watts ze ook tips voor verdere ontwikkeling en zet hij waar mogelijk zijn uitgebreide netwerk in om de deelnemers te helpen om nieuwe contacten te leggen.

Jurylid Rosemary Joshua tijdens een masterclass onderdeel van het 58ste IVC Opera Oratorium in 2025. (Foto: Sarah Hickson)

Burgemeester Jack Mikkers Winnie Sorgdrager (voorzitter IVC bestuur) en Andrew Watts (algemeen en artistiek directeur IVC) - (foto Sarah Hickson).

Finale 2026

Tijdens de finalerondes van 2 tot en met 10 oktober strijden uiteindelijk veertig zangers om de prijzen en de eer. Ze treden dan op met het gerenommeerde symfonieorkest Philzuid, onder leiding van Grammy Award-winnares Karen Kamensek. Dit jaar dirigeert voor de eerste keer in de historie van het IVC een vrouwelijke dirigent de finale. Elke zanger treedt minimaal twee keer op, in zowel opera- als oratoriumrepertoire, wat zorgt voor een rijke en waardevolle ervaring vol begeleiding en loopbaanadvies. Daarnaast componeert Anne-Maartje Lemereis, Componist der Nederlanden, het nieuwe opdrachtwerk *Feathers*, speciaal voor deze editie van de competitie. Deze wereldpremière wordt verplicht uitgevoerd door alle deelnemende zangers en benadrukt de inzet van de IVC om samenwerking tussen componisten en uitvoerenden te stimuleren en hedendaagse Nederlandse muziek internationaal te presenteren. Ook worden er tijdens deze finale-week masterclasses georganiseerd. Deze worden gegeven door enkele juryleden en zijn ook voor publiek toegankelijk.

Hoewel de prijzenpot € 50.000 bevat, waarvan de Grand Prix van 's-Hertogenbosch met € 15.000 de grootste geldprijs is, zit voor de deelnemers het belang vooral

“Wij selecteren zangers uit de hele wereld. Voor dit jaar zijn er inmiddels 518 aanmeldingen”

ook in de handreikingen die de organisatie biedt. Naast persoonlijke feedback ondersteunt het IVC actief artiesten uit ondervertegenwoordigde regio's, biedt reiskostenvergoedingen en gastgezinnen, en stelt middelen beschikbaar voor mentale gezondheid en loopbaancoaching.

De optredens worden rechtstreeks uitgezonden via het IVC YouTube-kanaal en trekken zo'n zeven à acht miljoen kijkers in 47 landen.

Gastgezinnen

Al vanaf het begin van het IVC worden deelnemers ondergebracht bij gastgezinnen in 's-Hertogenbosch of directe omgeving. Sommige gezinnen ontvangen al meer dan dertig jaar gasten en kijken er iedere keer weer reikhalzend naar uit. Zij genieten van het aanstormend talent en van de repetities die er in huis plaatsvinden. De zangers krijgen vaak de huissleutel mee en er wordt hen gewezen waar de koelkast staat, als ze zelf iets willen nemen.

Theatre in Song

Een van de nieuwe activiteiten van het IVC is *Theatre in Song*. In 2025 ging deze unieke liedcompetitie als eerste in Europa van start. Het is de bedoeling om het klassieke lied op een levendige, theatrale manier te brengen. Het IVC wil artiesten zo inspireren om het publiek écht te raken en samen de kracht van stem en muziek te vieren.

In theatrale voorstellingen van 40 à 45 minuten nemen de finalisten het publiek mee op een thematische reis, waarin de expressieve kracht van het lied centraal staat – met muzikale begeleiding op een zelfgekozen instrument. Elke

Andrew Watts.

Poster eerste concours in 1954.

voorstelling is opgebouwd rond een eigen inhoudelijk concept, waarbij ook de begeleider actief deel kan nemen aan de presentatie, bijvoorbeeld door te spreken of zelfs te zingen.

Het repertoire reikt van de klassieke traditie – denk aan Duitse Lieder en Franse mélodies – tot nieuwe composities en werken die blijf geven van diversiteit en maatschappelijke betrokkenheid. Een bijzonder element in 2025 was het verplichte werk *When I Was* van Karmit Fadael, dat door alle deelnemers op hun eigen manier werd geïnterpreteerd en uitgevoerd.

Song in the City

Een nieuwe toevoeging aan het jaarlijkse programma van het IVC is de concertserie *Song in the City*. Op zes verschillende historische locaties in de stad vinden jaarlijks optredens plaats. Zo waren er al concerten in de hal van het stadhuis en het Kruithuis, het Jheronimus Bosch Art Centre en in de kapel van Jheronimus Academy of Data Science (JADS).

Masterclasses

Het IVC organiseert naast de masterclasses tijdens het concours ook masterclass-weeken. De meest recente was in juli 2025. Tijdens deze week namen de zangers en zangeressen deel aan privécoachings, groepsessies, openbare

masterclasses en een slotconcert in Museum Kruithuis. Beweging en lichaamswerk, mentorschap en professioneel advies maakten de week compleet. Elke zanger(es) ontving dagelijks een individuele sessie met elke docent. Iedere zanger(es) werd gekozen voor minstens één openbare masterclass in de avond en iedereen trad op tijdens het slotconcert. In 2027 staat wederom een masterclassweek op het programma.

Music Pathways

Met dit initiatief laat het IVC kinderen kennismaken met opera door deze rechtstreeks naar de klaslokalen van basisscholen te brengen. Gevoel voor muziek en zang ontwikkel je immers het best op een jonge leeftijd en studies hebben aangetoond dat kinderen betere cognitieve, emotionele, relationele en creatieve vaardigheden ontwikkelen door muziekeducatie. Vaardigheden die hard nodig zijn in welke loopbaan dan ook.

Met dit nieuwe programma neemt het IVC verantwoordelijkheid voor zijn muziek educatieve taak en biedt het aan IVC-zangers de kans om hun vocale vaardigheden ook op een andere manier in te zetten. Er staan verschillende IVC-zangers en pianisten klaar om deze taken op te pakken.

Met *Music Pathways* gaat het IVC Nederlandse deelnemers opleiden om lessen, workshops en trainingen te geven en begeleiding te bieden aan nationale programma's als Meer Muziek in de Klas, samen met lokale partner Huis73. Het IVC is gepassioneerd over het *Music Pathways* programma en wil het, na een succesvolle introductie in 's-Hertogenbosch, graag uitbreiden naar andere steden in Noord-Brabant.

Ambitie

Directeur Andrew Watts heeft grote ambities met het IVC; "In het buitenland is het IVC bekender dan hier in de stad. Ik zou willen dat iedere Bosschenaar het IVC omarmt. Dat mensen herkennen wat wij doen. Dat is heel belangrijk want anders sterft het op den duur uit. Het festival biedt de stad een grote kans en zou net zo gedragen mogen worden als carnaval en net zo bekend mogen zijn als het worstenbroodje en de Bossche bol. Ook jongeren horen meer klassieke muziek dan ze beseffen. Zo spelen rappers en makers van technomuziek veel met de klassieken, maar ook in games wordt veel klassieke muziek verwerkt."

Als uw interesse na deze mooie woorden gewekt is, kijk dan eens op <https://www.ivc.nu/> of bezoek in oktober de finalerondes van het 59ste IVC. Duidelijk is dat Watts de slogan 'Ontdekken, Ontwikkelen en Overdragen' met veel energie probeert waar te maken.

Nieuw boek over 's-Hertogenbosch

's-Hertogenbosch, Een stad om van te houden

Op woensdagavond 10 juni 2026 presenteerde Nik de Vries in Museum Kruithuis zijn nieuwe boek *'s-Hertogenbosch, Een stad om van te houden*, een boek vol met aansprekende verhalen en versierd met prachtige foto's van Frans Jansen en vormgegeven door Feike de Keijzer-Jansen.

De ambiance van Museum Kruithuis was een mooi decor voor deze boekpresentatie, waar naast de auteur en de fotograaf ook de uitgever, Pictures Publishers, en een groot aantal genodigden aanwezig waren.

Met een korte toespraak overhandigde Nik de Vries het eerste exemplaar van zijn boek aan

Nik de Vries houdt boeiende lezing.

Nik de Vries overhandigt eerste exemplaar aan wethouder Marianne van der Sloot.

wethouder Marianne van der Sloot van de gemeente 's-Hertogenbosch. Zij nam dit eerste exemplaar met blijdschap en bewondering in ontvangst. Ze benadrukte in haar dankwoord nog eens het belang van een boek als dit, niet alleen voor inwoners van de stad, maar ook voor allen die in de stad en haar historie zijn geïnteresseerd.

Na de officiële boekpresentatie verraste de auteur de aanwezigen met een lezing met bijbehorende plaatjes – uiteraard aan de hand van zijn boek – over verleden én heden van de stad met enkele bijzondere en saillante details.

Het boek bevat 70 verhalen over een keur aan onderwerpen van pure historie tot natuur, industrie, religie en cultuur. Natuurlijk komen de voornaamste plaatsen en onderwerpen aan de orde, maar de auteur maakt ook bijzondere uitstapjes

Wethouder en schrijver met het boek.

die misschien niet zo voor de hand liggen, zoals de moord in de Walpoort, plaatselijke zoete lekkernijen, plonsplees en oude en nieuwe bioscopen. Ook min of meer typisch Bossche zaken als muurgedichten, spreuk- en gevelstenen hebben met de bijbehorende foto's een mooie plek in het boek. Het boek is fraai uitgevoerd in een zo groot mogelijke bladspiegel, gedrukt op fijn en stevig papier en met duidelijk te lezen teksten. Kortom een heerlijk lees- en kijkboek!

Het boek telt 190 pagina's en is onder andere te koop in het Kringhuis, in Museum Kruithuis en bij de bekende Bossche boekwinkel Adr. Heinen. De prijs bedraagt € 29,95.

Werkgroepen

Oeteldonks Aauw Archief

De Depotcommissie

Ons eerste bezoek aan het Oeteldonks Aauw Archief (O.A.A.) dateert van de vorige eeuw. Op 19 november 1993 bezochten we het O.A.A. toen nog ten huize van Frans Vennix in de Sint-Jorisstraat. Op die avond bemerkte Frans dat het O.A.A. 22 jaar eerder was opgericht in 1971. Zijn huis was als het ware een groot museum (zie KringNieuws nummer 1, 1994).

Tijdens Carnaval 2026 werd ik in de Amadeirotent aangesproken door Maarten Rovers, een oud-lid van onze werkgroep VHJ, die mij attendeerde op de 'nieuwe' locatie van het O.A.A., waar ze al enige jaren vertoefde. Niet geheel toevallig was die avond Rob van de Laar ook aanwezig en kon er een afspraak worden gemaakt. Kortom, op 19 mei 2026 gingen we opnieuw op bezoek.

Rob van de Laar

Rob van de Laar (1953) is een fantastische gids. Zijn liefde voor carnaval begon al in zijn vroege jeugd.

Het bovenhuis in de Hinthamerstraat, waar Rob opgroeide, lag naast het café van Van Leeuwen, van het naastgelegen hotel-café-restaurant Hof van Brabant. Tijdens de optochten kan hij mooi van boven alles aanschouwen en had hij direct oogcontact met prins Amadeiro.

Zijn interesse voor cultuur en historie is aangewakkerd op gymnasium Bernrode door de Norbertijn Louis van de Meerendonk en, wat het carnaval betreft, op 18-jarige leeftijd door de contacten met Jules van

Lamoen. Zijn vervolgopleiding maakte hem archivaris op het Stadsarchief van 's-Hertogenbosch.

Na een Open Archievendag in 1978 gingen alle medewerkers een biertje drinken in café 't Voske in de Verwersstraat. Zo raakte hij daar toevallig in gesprek met Frans Vennix die hem overtuigde en enthousiasmeerde om archiefwerk te doen in het O.A.A. en om onderzoek te gaan doen naar de historie van de Oeteldonkse Club (O.C.). Frans Vennix was in die periode Minister van Archiefzaken en werd later benoemd en beroemd als Peer van den Muggenheuvel. Frans was blij dat hij een echte archivaris bij het O.A.A. kon betrekken.

Door deze ontmoeting is Rob van de Laar begonnen met onderzoek in het Stadsarchief. Maandenlang was hij bezig met het uitpluizen van documenten, krantenartikelen en foto's. De bronnen waren er wel, maar her en der opgeslagen of 'verstopt' in de verkeerde map/doos of wat dan ook.

Er zijn vele kopieën gemaakt van wat hij allemaal gevonden kreeg om een beeld te vormen van de historie van de Oeteldonksche Club. Deze was nooit echt goed vastgelegd. Een mooi richtpunt was het uitbrengen van het boek *De Oeteldonksche Club 99 jaar*,

Werkgroep VHJ: Rob Hooigeboom, Huber van Werkhoven, Jan Masselink en Toine Janssen.

Blik in Oeteldonks Aauw Archief.

1882-1981. Tijdens deze onderzoeken kwam hij de raarste, leukste en bijzonderste zaken tegen. Er is helaas een hiaat aangaande de jaren 1928-1935. Een deel van de gegevens is verloren geraakt. Verscheidene archieven zijn en worden bezocht zoals die van het Brabants Genootschap en het B.H.I.C. Zo is hij meer en meer in de historie van carnaval gedoken. Rob vond bijvoorbeeld een bijzondere activiteit: het eten van de Warme Bollen op Vastelavond bij Reinier van Arkel waarvan de eerste melding is gemaakt in 1750.

Al deze onderzoeken hebben ook geleid tot de oprichting van het Oeteldonks Gemintemuzeum dat opende in 2000. Rob stond aan de wieg ervan. Er kwam een nieuw boek: *Unne hillen tèt niks, veul volk, de pliesie en dan... De Oeteldonkse Grote Optochten, 1822-2004*. Hij leverde verhalen aan voor het boek *'s-Hertogenbosch en de Eerste Wereldoorlog* uit 2018 van Tom Sas, Jac. Biemans en Henk van der Linden. Mede door al die activiteiten krijgt Rob veel aangeboden van diverse particulieren. Een poster getekend door Piet Koppens uit 1937 is er een voorbeeld

van. Stoffige dozen, kleine opbergblikjes, ordners, foto's, documenten komen tevoorschijn als mensen de zolder van hun overledenen opruimen. Dat alles herbergt een schat aan verborgen en/of vergeten historie in welke vorm dan ook.

Het persoonlijke archief van Rob bestaat onder andere uit 250.000 foto's en kasten vol documentatie. Zijn toewijding zorgde ervoor dat hij andere functies kreeg binnen de Oeteldonksche Club: minister Pers en Publiciteit en later Minister President, gestopt in 2008. Hier heeft hij diverse hervormingen, zoals de bouwhal, het Gemintemuzeum en het Technisch Ministerie Oeteldonksche Club (T.M.O.C.), doorgevoerd die we nu gewoon als vanzelfsprekend ervaren. Diverse onwaarheden zijn rechtgezet; denk bijvoorbeeld aan de oetel en de kikker. Maar ook dat de Oeteldonksche Club niet het carnaval organiseert maar slechts richting geeft aan het carnaval door middel van het spel. De O.C. zet de evenementen neer en anderen krijgen de kans om creatief te zijn. Zo kennen we Stichting Amadeiro Fonds (beheert Stichting Roerende goederen). Dit alles met

Werkgroepleden bekijken bijzondere prent.

de achterliggende gedachte dat bij een eventuele financiële strop men de historische artefacten en objecten niet kwijtraakt. Het is juridisch en notarieel goed vastgelegd.

Depotcommissie

Het O.A.A. heet intussen de 'depotcommissie' en heeft een zeer forse collectie. Er zijn elf vrijwilligers met elk een eigen taak. En zo'n taak wordt zeer professioneel opgenomen, want een goede collectie is een serieuze zaak. Belangrijk is het om tradities rond carnaval te behouden voor de toekomst.

Een taak is het inscannen van objecten, foto's en documenten: er staan nu ongeveer 13.000 stukken in de database. Het archief van O.C. van 1882 tot 2008, met onder andere veel foto's, is opgeslagen in het Stadsarchief. De foto's die in het verleden zijn gemaakt zoals de glasnegatieven liggen bij de B.H.I.C. De collectie bevat allerlei artefacten: maskers, kostuums, posters, tekeningen, prenten, muziekdragers zoals singles, LP's en CD's, video's, banden, 8-mm-filmpjes, schilderijen, vaandels en wat al niet meer.

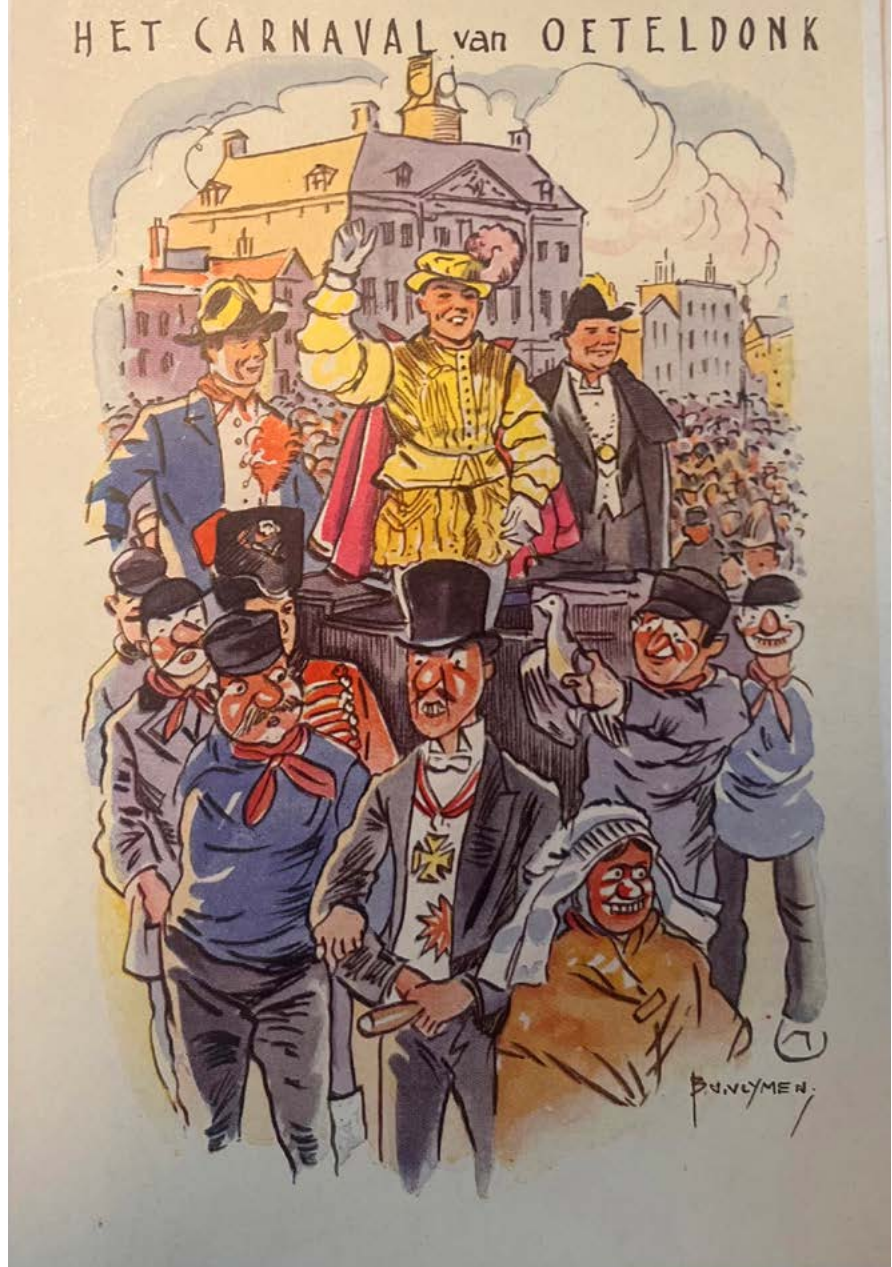

Schilderij van Thea Pigmans.

De spullen komen niet alleen uit Oeteldonk. Iedereen die ooit het Oeteldonks Gemintemuseum heeft bezocht, zal zich hebben verwonderd over wat daar te zien is aan carnavalsattributen van andere dorpen en steden uit Nederland en andere landen. Zo bevat de verzameling zeer unieke pentekeningen uit onder andere New Orleans, Milaan en Quebec, die Rob met veel trots aan ons laat zien. Zo bezit men ook alle affiches/ontwerptekeningen van de praalwagen vanaf 1958. Voor de muziek kent men een eigen afdeling, het Oeteldonks Muziek Archief.

Je vindt in deze collectie ook singles van bijvoorbeeld Toon Hermans, André van Duin, Vader Abraham, Johnny en Rijk en Frank Hoek.

Een mooie aanvulling is de verzameling van Brouwers. Die verzamelde echt alles wat met carnaval te maken heeft: suikerzakjes, theezakjes, sigarenbandjes, briefkaarten, enveloppen, postzegels (wel of niet op een kaart of envelop), servetten, luciferdoosjes en wat al niet meer. Al deze bijzondere artefacten hebben direct specialistische raakvlakken met de leden van onze werkgroep.

Ansichtkaart.

Voor Huber van Werkhoven, onze flatelist pur sang, zijn de postzegels en postkaarten van Brouwers heel bijzonder. Jan Masselink heeft een originele poster uit 1898 die gebruikt gaat worden voor een nog nader te bepalen speciale tentoonstelling in het Museum.

Veel van al het materiaal is gesorteerd, gerubriceerd en opgeslagen in dozen. Alles is op afspraak voor iedereen in te zien. Een volledige beschrijving van wat er te zien is, is geen geringe opgave en blijft lastig. Bijgaande foto's in dit artikel geven een goed idee van wat er te zien is. B

Bronnen:

- De persoonlijke uitleg van Rob van de Laar.
- Rob van de Laar (red.), De Oeteldonkse Club 99 jaar, 1882-1981.
- Rob van de Laar, Unne hillen tèt niks, veel volk, de pleisie en dan.. De Oeteldonkse Grote Optochten, 1822-2004.
- Henk van der Linden (red.), 's-Hertogenbosch en de Eerste Wereldoorlog.

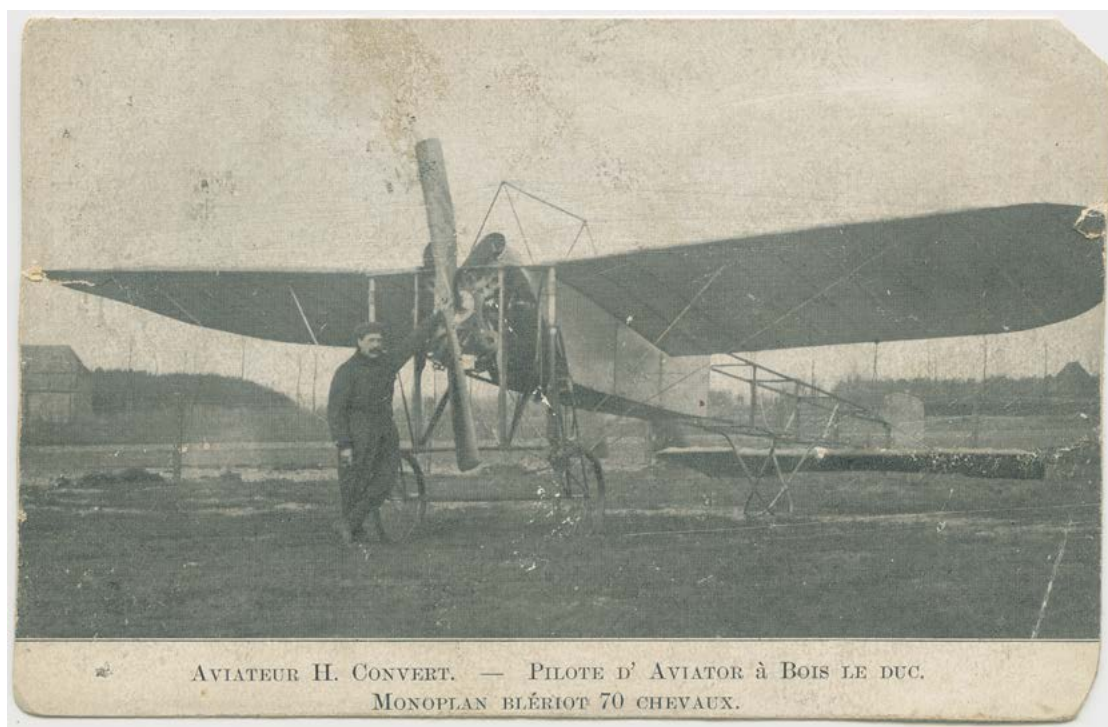
Prachtige vlucht van den aviateur Convert

Uit het archief van verzamelaar Nico de Bont: een foto van de Franse luchtvaartpionier H. Convert voor zijn toestel op Vliegkamp Pettelaar. Hè..., Convert? Wij hebben in 's-Hertogenbosch toch onze eigen Henri Bakker, de eerste piloot in het Nederlandse leger? Jawel, maar er waren er meer.

De Bossche luchtvaartpionier Henri Bakker kennen de meesten in onze stad wel. Al is het maar van het aan hem gewijde gedenkmoment op de Pettelaar (voorheen aan de Hekellaan). Erfgoed 's-Hertogenbosch beschikt over een reeks foto's van de in 1878 aan Achter het Stadhuis geboren Henri Bakker, die begin 1911 als één van de eerste Nederlanders zijn vliegbrevet haalde. Vanuit zijn eigen 's-Hertogenbosch, het door het Nederlandse leger ingerichte tijdelijke Vliegkamp Pettelaar, maakte hij dat jaar de eerste militaire vlucht in Nederland. Met zijn privé-vliegtuig diende hij het land tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918). Tja, het leger had zelf nog geen vliegtuigen, de luchtvaart stond

in die tijd nog in de kinderschoenen. In 1936, vijftien jaar na zijn gedenkwaardige vlucht werd de in 1933 overleden Bakker nog herdacht in het bijzijn van zijn weduwe.

Maar nu vond Nico de Bont in Frankrijk een prent-briefkaart met een afbeelding van de hier minder bekende Franse piloot Henri Convert (1888) voor zijn eendekker op De Pettelaar. Aviateur H. Convert – Pilote d'aviator à Bois Le Duc Monoplan Blériot 70 chevaux staat eronder gedrukt. De vliegtuigmotor had dus een vermogen van 70 paardenkrachten, wat mij trouwens best veel lijkt.

De Franse luchtvaartpionier Henri Convert voor zijn Blériot op Vliegkamp Pettelaar in 1912. Links op de achtergrond boerderij De Pettelaar. (Collectie Nico de Bont)

Van de handgeschreven tekst achter op de foto word je niet veel wijzer. De prentbriefkaart is in 1912 vanuit Amsterdam naar Parijs verstuurd. Er staan wat mededelingen op over een aanstaande ontmoeting tussen vrienden, helemaal niets over het vliegveld of de piloot op de foto aan de andere kant.

Meermaals in een sloot

Bij Erfgoed 's-Hertogenbosch, Google en Delpher ging Nico de Bont op zoek naar meer informatie over de piloten Bakker en Convert, vlieggkamp De Pettelaar en de pionierstijd van de luchtvaart. "Piloot Henri Convert, die vaak wordt aangeduid als vliegenier H. Convert, was een bekende Franse piloot en vlieginstruuteur en werd op 26 juni 1888 geboren in Saint-Rambert-d'Albon in Frankrijk. Hij was een luchtvaartpionier en vliegenier uit de beginperiode van de luchtvaart. In de lente van 1912 maakte hij furore in Nederland door indrukwekkende demonstraties te geven met zijn Blériot-eendekker. Heel bekend is een demonstratie in Mariaheide in april 1912. De pionierstijd kende uitdagingen. Converts kwetsbare houten Blériot-vliegtuig kwam tijdens zijn tournee meermaals onzacht in een sloot terecht waarbij het beschadigd raakte."

Ook een bericht uit de Tilburgse Courant van 4 april 1912 trok De Bonts aandacht. 'Prachtige vlucht van den aviateur Convert' staat erboven. Het gaat over een vlucht die de Franse aviateur heeft gemaakt op de Molenheide bij Breda. Hij bleef drie kwartier in de lucht, op een hoogte van 200 à 300 meter. Bij gunstig weer zou hij later nog proberen rondom de kerktoren van Breda te vliegen. Ook wordt aangekondigd dat hij op 8, 9 en 10 april in

Adreszijde van de kaart.

Veghel vliegdemostraties zou geven. In het bericht staat voorts dat de Franse vlieger verbonden was aan de 'Maatschappij Aviator' te 's-Hertogenbosch. Convert zal dus wel vaker op De Pettelaar te vinden zijn geweest.

Overigens was het zijn beroemde Bossche collega Henri Bakker tijdens de Bossche vliegweek een jaar eerder al gelukt enkele keren rond de toren van de Sint-Jan te vliegen.

Aërodroom op De Pettelaar

In het blad De Maasbode staan op 6 augustus 1912 diverse berichten over luchtvaartshows in Nederland waar vaak dezelfde pioniers aan deel te lijken nemen. In een ervan worden Henri Bakker, Henri Convert en enkele andere piloten genoemd als deelnemers aan een grote vliegshow in Rotterdam eind van die maand. Over Bakker schrijft De Maasbode vervolgens: 'Daarna is hij voornemens van Rotterdam naar Den Bosch te vliegen en is het zijne bedoeling, wanneer hij hier voldoende medewerking zal ondervinden, zich hier voorgoed te vestigen, een tweede vliegmachine aan te koopen, een vasten hangar te doen bouwen op het terrein 'Pettelaar', met andere woorden dus hier een soort van aërodroom, waar vliegonderricht gegeven wordt, op te richten. Wij wenschen Bakker én met zijn vluchten te Rotterdam én met zijn overige plannen veel succes.'

Mede naar aanleiding van zijn vondst van de foto in Frankrijk laat Nico de Bont zijn gedachten even de vrije loop: "Links op de foto zie je nog net boerderij De Pettelaar. Je vraagt je af hoe 's-Hertogenbosch er uit zou hebben gezien of zich verder zou hebben ontwikkeld als dit vliegveld was gebleven en uitgegroeid tot 's-Hertogenbosch Airport.'"

Het liep anders, gelukkig. De eerste militaire vlucht van Bakker in 1911 bleek achteraf het hoogtepunt van Bakkers vliegenierscarrière, en ook van Vlieggkamp Pettelaar dat regelmatig onder water stond. Henri Bakker stopte een paar jaar later met vliegen omdat er op dat moment geen geld mee te verdienen was. Hoe het met zijn Franse collega Convert is afgelopen, kon Nico de Bont nog niet achterhalen.

Bronnen:
Erfgoed 's-Hertogenbosch
www.delpher.nl

Het kerkhof Ketsheuvel komt weer tot leven!

Aan de Ketsheuvel in Orthen bevindt zich een parel van een klein kerkhofje met een intieme en verstilde sfeer. Het ligt net voorbij de hoek met de Schanswetering. De Orthense Schaar, Orthens heemkundekring, komt dit najaar uit met een boekje over deze begraafplaats van en voor Orthenaren.

De uitgave *Het Orthense kerkhof aan de Ketsheuvel* verhaalt over enkele bijzondere graven en markante Orthenaren die hier hun laatste rustplaats vonden. Van de steenhouwer, de veldwachter en de pastoor tot de stierenboer, de bestuurder en de baakster. Het boek beschrijft verder de geschiedenis van het kerkhof dat in 1853 op kosten van de inwoners van Orthen is aangelegd. Alleen mensen die in Orthen woonden, konden er begraven worden. Bosschenaren werden vanaf 1858 begraven op de algemene Bossche Begraafplaats, om de hoek gelegen aan de weg van Orthen naar 's-Hertogenbosch.

Een apart hoofdstuk van het boek is gewijd aan de oude Sint-Salvatorkerk die vanaf de

vroege middeleeuwen tot 1673 in Orthen stond. Het was een rijk gedecoreerde kerk met rondom een kerkhof. Historische kaarten geven aan dat de kerk met grote waarschijnlijkheid op of in de directe omgeving van het huidige kerkhof aan de Ketsheuvel stond.

Het kerkhof is een aantal keer uitgebreid tot de huidige grootte. In 1975 raakte het vol. Een uitbreidingsmogelijkheid was er niet meer, doordat in de loop der jaren het kerkhofje ingebouwd was geraakt door woningen en bedrijven. Daarom ging het kerkhof dicht voor nieuwe graven. Dit sluitingsbeleid dreigde het einde van het kerkhof te worden.

Om het kerkhof te bewaren als een van de laatste tastbare herinneringen aan de Orthense families die hier ooit leefden, heeft de Orthense Schaar de gemeentelijke monumentenstatus aangevraagd. Het gemeentebestuur kende in oktober 2024 deze monumentenstatus toe. Inmiddels is de muur die het

kerkhof omheint, door de gemeente gerestaureerd en heeft de Orthense Schaar met de beheerstichting Solamen een plan opgesteld om het achterstallig onderhoud op het kerkhof weg te werken en de boel te verfraaien. Voorjaar 2026 zijn nieuwe bomen en struiken aangeplant, ook de paden gaan aangepakt worden. En het kerkhof is weer opengesteld voor nieuwe graven. Niet alleen voor Orthenaren maar voor ieder die dat wenst. De eerste begrafenis heeft inmiddels plaatsgevonden. Elke dag tussen 9 en 17 uur is het kerkhof te bezoeken via het ijzeren hek middenin de bakstenen muur aan de Ketsheuvel.

Kom eens kijken naar deze bijzondere plek.

Het nieuwe boek *Het Orthense kerkhof aan de Ketsheuvel* (kostprijs € 15,-), is gepresenteerd op Open Monumentendag, 13 september 2026. Belangstellenden kunnen het aanvragen via bericht@orthenseschaar.nl.

Historie

“Per stoom jagt Jan van Arkel sBosch”

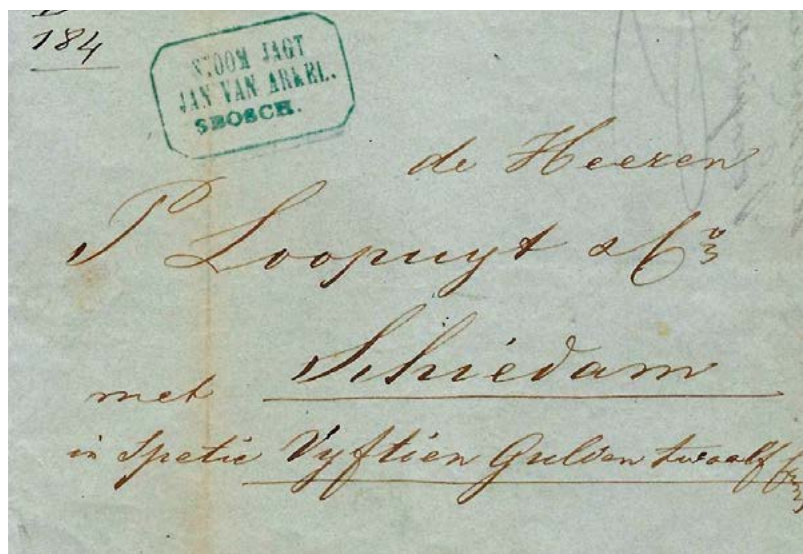
Soms hebben oude brieven een opmerkelijk stempel. Zo'n bijzonder stempel was gezet op een brief uit 1846. In onderstaand artikel wordt ingegaan op de in het stempel genoemde stoomboot Jan van Arkel.

Tezamen met deze brief van 19 mei 1846 stuurde de aan de Bossche Lepelstraat gevestigde distilleerderij Pompe & Gebr. Mann 'in spetie' (dat wil zeggen: in muntgeld) een bedrag van f 15,12 naar Schiedam. Dit betrof de betaling van een eerder ontvangen baal jeneverbessen, geleverd door de Schiedamse jeneverstoker P. Loopuyt & Co.

In deze periode was het niet gebruikelijk geldzendingen te doen via de posterijen. Liever koos men voor expeditiediensten die goed waren uitgerust voor het vervoer van waardevolle zaken. Dat kon per postwagen of diligence, soms al per trein en ook, zoals in dit geval, per stoomboot.

Maar het meest bijzondere aan deze brief is het in groene inkt geplaatste stempel 'stoom jagt Jan van Arkel SBOSCH'. Voor zover bekend heeft dit stempel slechts

De gevelsteen aan dit pand van de 'Vereenigde 's-Hertogenbosche Stoomboot Maatschappijen' vermeldt als bouwjaar 1881. (Foto: Nik de Vries)

twee jaar dienst gedaan, in 1846 en 1847. Het is schaars en tamelijk uniek in zijn vormgeving met dat achthoekige kastje, dat in niets lijkt op de weinige stempels van andere stoombootdiensten.

De stoomvaart op de Nederlandse rivieren kwam op gang in de loop van de jaren '20 van de negentiende eeuw. Landelijk ontstond er een fijnmazig netwerk van stoombootdiensten; dat was gebonden aan allerlei strenge regelingen en vergunningen. Het voldeed aan een groeiende behoefte aan snel en goedkoop vervoer van passagiers en goederen. In 1850 telde Nederland 75 stoomboten, die 40 lijndiensten onderhielden.

Na de aanleg van de Zuid-Willemsvaart rond het jaar 1825 had 's-Hertogenbosch een cruciale rol veroverd in het vervoer over water in allerlei richtingen. De stad telde verschillende rederijen, die onder andere via de Waal bij Gorinchem voeren op Rotterdam.

Aan de gevel van het pand aan de Zuid-Willemsvaart waar vroeger de Rotterdamse boot aanlegde is nu nog te lezen: 'Stoombootonderneming J. & A. van der Schuijt'. (Foto: Nik de Vries)

Van der Schuijt

Omstreeks 1822 startte Abraham van der Schuijt een beurtveer op Rotterdam. In de jaren '40 had zijn bedrijf zich ontwikkeld tot de 's-Hertogenbossche en Schiedamsche Stoomboot Maatschappij. Deze ressorteerde onder de Vereenigde 's-Hertogenbossche Stoomboot Sociëteit. En daarvan was Gerard van der Schuijt, zoon van vader Abraham, de commissaris. De firma Van der Schuijt zou in de loop van de negentiende eeuw uitgroeien tot de grootste beurtvaartrederij van Nederland.

De 's-Hertogenbossche en Schiedamsche Stoomboot Maatschappij had twee houten stoomraderboten in de vaart: de Jan van Arkel I en II, genoemd naar de plaatselijke held die in de dertiende eeuw het kasteel van Gorinchem liet bouwen.

Ramp

Op zondag 28 oktober 1849 ging het 's ochtends om 7 uur bij de afvaart van de Jan van Arkel II helemaal mis. Met een daverende klap, die te horen was tot in Sint-Michielsgestel, ontploften de stoomketels. Een enorme ramp, de eerste van dien aard in de Noordelijke Nederlanden, voltrok zich in een enkel ogenblik. Het schip brak in tweeën en zonk. Onderdelen van het schip werden vele meters weggeslingerd. De schoorsteen bijvoorbeeld stortte boven op een in de haven liggende aak, die prompt onder water verdween. Elf

personen die zich op het achterschip bevonden, passagiers en leden van de bemanning van het schip, vlogen eveneens door de lucht en verloren het leven. Degenen die zich op het voorschip bevonden, onder wie kapitein Van der Schuijt, bleven gespaard

Onderzoek

Twee weken lang werd de scheepvaart op de Zuid-Willemsvaart gestremd door het gezonken wrak. Het duurde maanden voordat alle resten van het schip waren geborgen.

De afvaart van een stoomraderboot ca. 1860 (Jan van Arkel?) van de aanlegplaats van de 'Rotterdamse boot' op de hoek Zuid-Willemsvaart-Handelskade. (Foto: Nik de Vries)

Voorzijde pamflet dat de Rotterdamsche Courant al op 30 oktober 1849, publiceerde met daarin een beschrijving van de ontplofing en de aangerichte schade. 'Deze droevige gebeurtenis heeft reeds verscheidene slachtoffers gemaakt en laat nog verscheidene verminkten over.'

Een commissie, die bestond uit drie ingenieurs, stelde een onderzoek in. Zij trof diverse verouderde en vastgeroeste onderdelen aan en sprak van een 'zeer onzindelijke toestand' van de machine. Toch kwam de onderzoekscommissie niet tot harde uitspraken. Wel werden enkele jaren later speciale ambtenaren belast met een landelijk periodiek toezicht op de stoomwerktuigen.

In 2023 vond in het koetshuis van Het Noordbrabants Museum een expositie plaats ter ere van 200 jaar Zuid-Willemsvaart onder de titel Wat Blijft. Behalve allerlei verfilmde verhalen, voorwerpen, schilderijen en foto's waren in een kleine vitrine enkele brokstukken te zien 'ijzerbrokken afkomstig van de den 28 October 1849 verbrijzelde stoomboot Jan van Arkel no. 2': twee stukken ijzer, een schroef en een doosje. Het is alles wat nog resteert van een onvergetelijk drama...

B

Tekst: Nik de Vries

Vereniginjg

Kruithuis niet alleen museum

Het Kruithuis is, zoals u bekend zal zijn, op de eerste plaats een museum. Hierin staan het beleg en de inname van 's-Hertogenbosch in 1629 centraal.

Gidsen geven een inleiding over het gebouw en zijn geschiedenis. In het museum krijgt u te zien hoe en waarom de opstand begon. De beeldenstorm en het Schermersoproer komen in beeld. Hoe de boeren van de Meierij steeds weer de dupe waren en wat ze deden tegen het geweld van rondtrekkende troepen. Het beleg wordt verteld in acht persoonlijke verhalen. En tot slot: wat waren de gevolgen van de inname voor stad en platteland?

Het tweede deel toont tot 31 december de tijdelijke tentoonstelling over veertig jaar varen op de Binnendieze.

Het Kruithuis biedt echter meer. Je kunt er vergaderen of een bijeenkomst organiseren. Het is mogelijk een feest te vieren; zeker bij mooi weer biedt de binnenplaats een sfeervol decor.

En we organiseren zelf elke maand (met uitzondering van de zomermaanden) een boeiende lezing. De lezingen vinden plaats op woensdagavond vanaf 20 uur.

In het najaar zijn er drie lezingen gepland:

16 september: Lianne van Beek over Mariaverering in de middeleeuwen

14 oktober: dijkgraaf waterschap over water vroeger, heden en toekomst

25 november: Arnoud Geux over de Bossche School (begonnen in het Kruithuis!)

Voorts hebben we inmiddels enkele mooie concerten op de binnenplaats achter de rug. Onder het genot van een drankje en een hapje lekker luisteren naar fijne muziek. Houd de agenda in de gaten voor concerten vanaf het voorjaar van 2027.

Tot slot was er op 1 augustus een zeer succesvolle en drukbezochte boekenmarkt, waarvan de opbrengst voor de helft naar de bieb van de Kring gaat en voor de helft naar het Kruithuis.

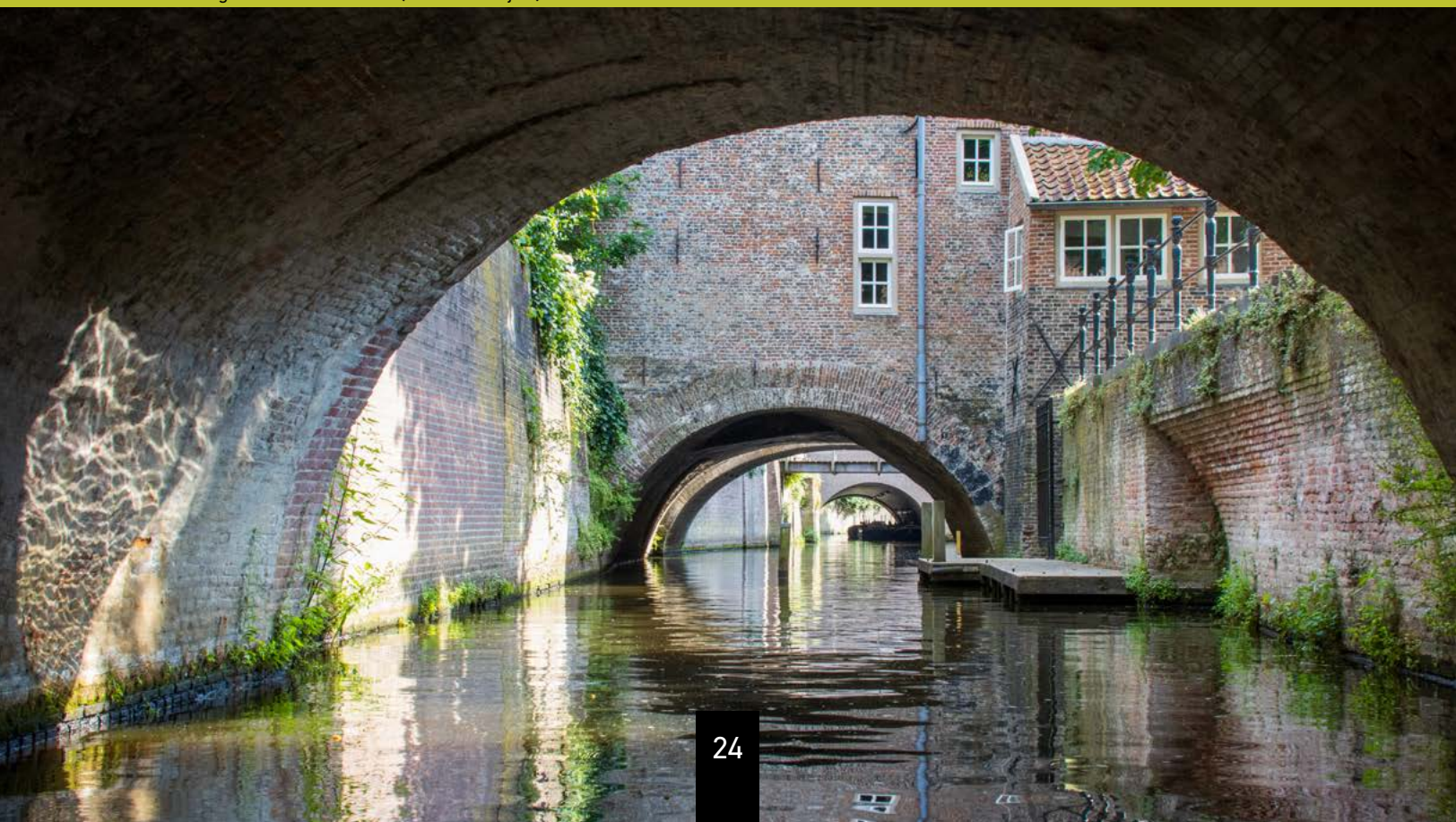
Museum Kruithuis bomvol verhalen, lezingen, muziek en boeken.

B

Het verhaal van water onder de stad dat wij Binnendieze noemen

Dit jaar bestaan de vaartochten over de Binnendieze veertig jaar. Wat met enkele bootjes begon, groeide uit tot een professionele organisatie en een grote publiekstrekker. U hebt vast al de wisselentoonstelling *40 jaar varen op de Binnendieze* in Museum Kruithuis bezocht, zo niet dan kunt u dit nog doen tot en met 31 december. Dit artikel laat u op hoofdlijnen kennismaken met de geschiedenis van de (Binnen-) Dieze.

Overkluizing van de Binnendieze. (Foto Ad Hartjes.)

Toen aan het einde van de laatste ijstijd, zo'n kleine 12.000 jaar geleden, het klimaat in de Lage Landen warmer werd, trok het land zich langzaam los uit de greep van ijs en permafrost. In Brabant was een duinlandschap ontstaan waar de Drunense Duinen en de Bedafse Bergen nog restanten van zijn. Smeltwater zocht nieuwe wegen door een licht golvend dekzandlandschap.

Beken

In het zuiden van het huidige Noord-Brabant begonnen twee beken weer vrij te stromen: de **Dommel** vanuit het Kempisch plateau en de **Aa** vanuit de hogere zandgronden rond de Peel. Hun water vond elkaar in een brede, natte laagte waar veen, klei en zand elkaar afwisselden.

Bij 's-Hertogenbosch, waar nog restanten van het duinlandschap aanwezig waren, werden deze door

Groote Stroom, ter hoogte van In den Boerenmouw, gezien in oostelijke richting, 1920 - 1930. (Erfgoed 's-Hertogenbosch 0002863.)

de genoemde beken doorbroken. Uit die samenvloeiing ontstond de **Dieze**, een traag stromende rivier die zich een weg zocht naar het noorden en uiteindelijk uitmondde in de **Maas**. Het **stroomgebied van de Dommel en Aa** omvatte grote delen van Midden- en Oost-Brabant en vormde een natuurlijke afwatering van zandgronden naar het Maasdal. De naam Dieze is afkomstig van de Essche Stroom die in die tijd Dieze werd genoemd. Deze stroom liep bij het ontstaan van de stad zelfstandig naar de stad en werd pas in de loop van de dertiende eeuw samengevoegd met de Dommel. Deze samenvoeging werd vanaf toen Dommel genoemd.

De geboorte van 's-Hertogenbosch

Op een iets hoger gelegen zandige oeverwal (een donk), precies waar Dommel en Aa samenkwamen, ontstond in de vroege middeleeuwen een strategische plek. Water bood bescherming, voedsel, transport en energie. Hier werd in de twaalfde eeuw 's-Hertogenbosch gesticht.

Binnen de jonge stad splitste het water zich op in een complex netwerk van natuurlijke rivierarmen en later gegraven kanalen: de **Binnendieze**. Oorspronkelijk waren dit open, bochtige waterlopen die gevoed werden via de toevoer van water door hekel direct verbonden met de Dommel en de Aa.

Hoofdstromen van de Binnendieze

De Binnendieze bestond uit verscheidene *hoofdstromen*, elk met een eigen karakter:

De Groote Stroom: de belangrijkste hoofdarmer, die het water van Dommel en Aa door het hart van de stad voerde richting de Dieze buiten

de muren. Dit was de ruggengraat van het Bossche watersysteem. Hier waren aan het einde ook de leerlooiers gevestigd, waardoor hun vervuiling direct aan het einde plaatsvond.

De Verwerstroom: een zijtak die langs ambachtelijke en industriële zone van de fabricage van lakense stof liep. Ook de verwers van de stof gebruikten het stromende water.

De Vughterstroom: verbonden met de Dommel door de Corneliushekel en de Kleine Hekel. Aan het begin van deze stroom waren de bierbrouwers gevestigd. Uiteindelijk mondde het water uit in de haven bij de Vismarkt. Via de Dieze werd het water en de schepen getransporteerd naar de Maas.

De Marktstroom: een belangrijke arm onder en langs de Markt, essentieel voor handel en bevoorrading.

Zijstromen en fijnmazig netwerk

Naast deze hoofdstromen ontstond een fijn vertakt netwerk van *zijstromen*, deels natuurlijk, deels gegraven:

De Binnendieze bij de Uilenburg.

De Lepelstraatstroom.

De Doode Stroom, ontstaan bij de aanleg van de Zuid-Willemsvaart en het omleggen van de Aa. Die beek stroomde niet meer door de stad; het restant ervan werd dode stroom genoemd.

Diverse korte verbindingswateren tussen kloosters, werkplaatsen en woonerven, ook wel insteekhovens genoemd. Een van de belangrijkste insteekhovens was gelegen bij de voormalige Casinotuin tussen de Papenhulst en de Parade. Hier

De Grote Hekel aan de Zuidwal, gezien in de richting van de Oude Dieze. Onderdeel van de Groote Stroom van de Binnendieze, 1954. (Erfgoed 's-Hertogenbosch 0003764.)

werden de materialen aangevoerd voor het bouwen van de gotische Sint-Janskerk. Dit is ontdekt bij archeologisch onderzoek op die plek.

Dit netwerk maakte de stad tot een soort *stedelijke delta*, waarin water letterlijk onder huizen, straten en pleinen door stroomde.

Gegraven, verlegd en gedempt

Vanaf de late middeleeuwen begon de mens het water steeds actiever te sturen. Nieuwe waterlopen werden *gegraven* om molens aan te drijven,

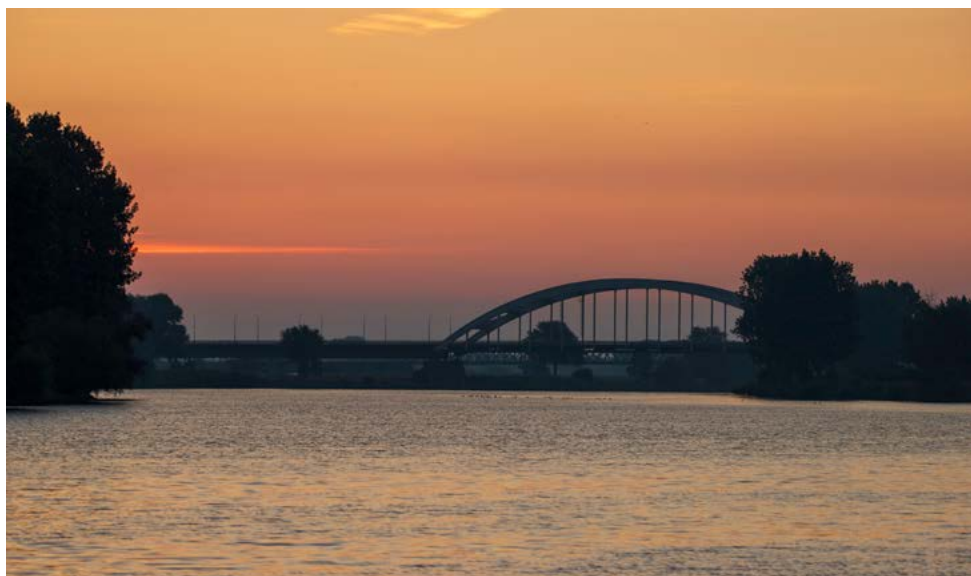
grachten te voeden of scheepvaart mogelijk te maken. Tegelijkertijd werden delen *verlegd* of *overkluisd* (bebouwd met huizen erboven). In de negentiende en vroege twintigste eeuw veranderde de houding tegenover water drastisch. Water werd gezien als ongezond en hinderlijk. Grote delen van de Binnendieze werden toen *gedempt* of volledig aan het zicht onttrokken, vooral: delen van de Marktstroom, zijarmen in dichtbebouwde volksbuurten, watergangen die geen economische functie meer hadden.

Wat ooit open stadwater was, werd riool, kelder of vergeten ruimte.

Insteekhavens: poorten naar de stad

Belangrijk voor de handel waren de *insteekhavens*: korte, haaks op de hoofdstroom liggende havens waar schepen konden aanleggen, laden en lossen. Enkele bekende insteekhavens waren: de *Haven bij de Markt*, direct verbonden met het commerciële hart van de stad, insteekhavens bij kloosters en opslaghuizen, kleine laadplaatsen

De Dieze mondt bij Engelen uit in de Maas. (Foto Ad Hartjes.)

De Groote Stroom naar het westen gezien vanuit de Schilderstraat, 1904. (Erfgoed 's-Hertogenbosch 0029108.)

langs de Groote Stroom voor bier, hout, graan en natuursteen.

Deze Binnen- en Buitenhaven maakten 's-Hertogenbosch tot een knooppunt tussen het Brabantse achterland en de Maasvaart.

Van vergetelheid naar herstel en nieuwe toepassingen

In de late twintigste eeuw kwam het besef terug dat het water geen vijand was en niet alleen stinksloot, maar erfgoed. Grote delen van de Binnendieze werden herontdekt, gerestaureerd en opnieuw bevaar-

Sint-Geertruisluis gezien vanaf de Jan Heinsstraat, 1904. (Erfgoed 's-Hertogenbosch 0073325.)

baar gemaakt. Wat ooit begon als smeltwater na de ijstijd, leeft nu voort als een uniek historisch watersysteem onder de stad.

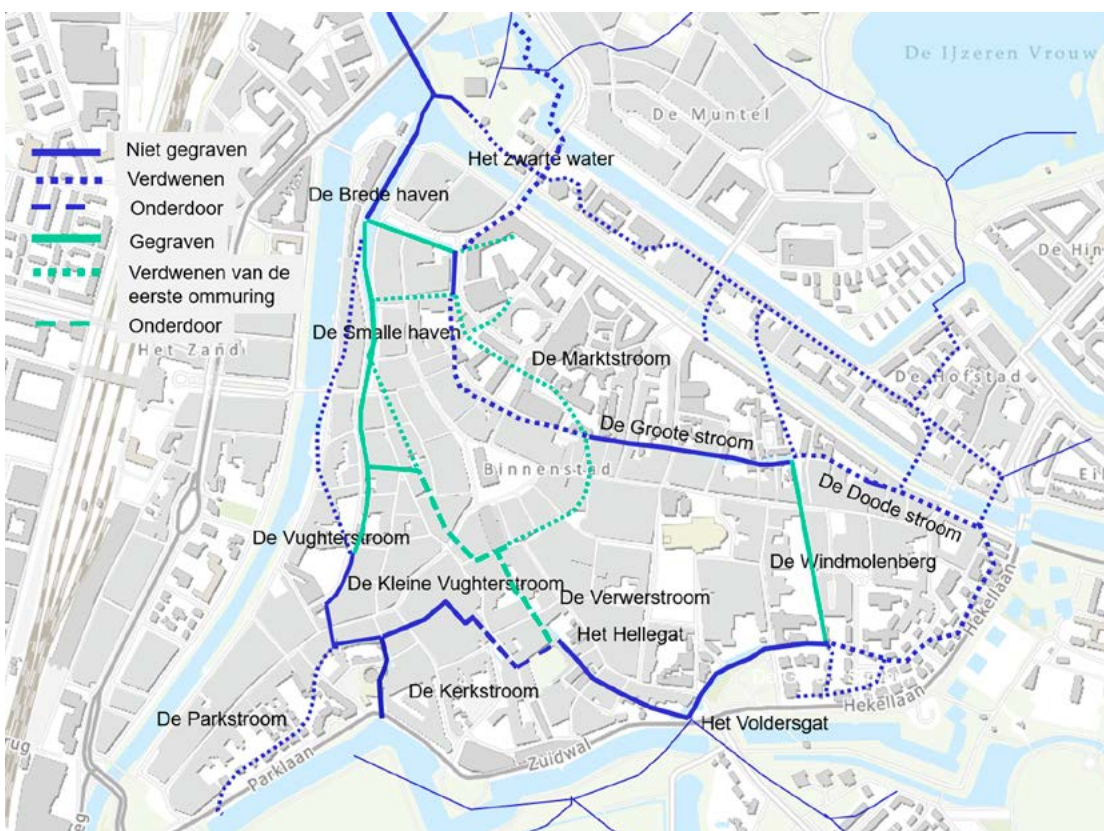
De heemkundevereniging Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch heeft hier al vroeg op ingespeeld

door vaartochten mogelijk te maken op het hele Binnendieze-stelsel. Met aparte boten gaat men de Binnendieze uit en met de salonboot vaart men richting Sint-Michielsgestel en Halder. Ook zijn er aparte boten ontwikkeld, tenders, om via de westelijke stads-

gracht een deel van het waterplein ten noorden van de Dieze te bezoeken. Dit waterplein is de samenvoeging van Binnendieze, Zuid-Willemsvaart en Aa. Juist op deze samenkomst is een plan ontwikkeld voor een nieuwe stadswijk, waarin een vermenging van oud industrieel erfgoed en hoge nieuwbouw zal plaatsvinden

De Dieze en de Maas

Buiten de stadsmuren vloeit al het water samen tot de *Dieze*, die noordwaarts stroomt door het lage rivierlandschap en uiteindelijk bij Crevecoeur en Bokhoven ten noordwesten van *'s-Hertogenbosch* uitmondt in de *Maas*. Zo blijft de eeuwenoude route intact: van zandgrond naar stad, van stad naar rivier, van rivier naar zee. B

Kaart van de loop van de Binnendieze, gemaakt door Rob de Vrind.

Moers taal

Help het dialect, want dialect helpt

In de vorige Moers Taal brak Frank Finkers een lans voor de bescherming van het Bossche dialect. Daar ben ik het natuurlijk van harte mee eens. In zijn betoog stelt Frank terecht dat het Bosch tot het cultureel erfgoed behoort, maar niet de bescherming krijgt die het verdient.

Bescherming van dialecten

De dialecten die in de provincie Noord-Brabant worden gesproken, worden niet officieel erkend en ondersteund. Dit in tegenstelling tot het Limburgs en Nedersaksisch die officieel erkend worden volgens het Handvest voor Regionale en Minderheidstalen dat door de Raad van Europa is ingesteld, net als het Baskisch in Spanje en het Welsh in Groot-Brittannië.

Dat geldt ook voor het Fries, dat in dat handvest een hogere status gekregen heeft, waardoor er een onderwijsverplichting in de provincie Fryslân aan verbonden is en de provinciale en gemeentelijke overheden in het Fries communiceren met burgers die daarom vragen.

WÈ NOU, UN ONVOLDOENDE VEUR DUITS!?

Het Fries heeft dan ook een standaardtaal, een algemene variëteit die vooral geschreven wordt, maar het Limburgs en Nedersaksisch hebben dat niet en bestaan alleen als groepen dialecten die van plaats tot plaats verschillen. Zo is de situatie ook in Noord-Brabant, waar het Bosch een van de vele variëteiten van het Brabants is, maar officiële erkenning ontbreekt dus. Daar zullen we zelf voor moeten zorgen.

Nieuwe dialecten!

Kan dat, zelf zorgen voor het dialect? Ja, natuurlijk kan dat. In de dagen waarop 's-Hertogenbosch verandert in Oeteldonk gebeurt het al vanzelf: het Bossche dialect ronkt! Maar niet alleen het dialect verandert, ook het vieren van carnaval verandert en we moeten ons er goed van bewust zijn dat het dialect net als het carnaval meer bescherming en ondersteuning verdient. Tegelijkertijd is dialect enorm dynamisch. Het verandert waar je bij staat, wat trouwens vrij gewoon is voor talig erfgoed, in tegenstelling tot monumenten en artefacten. Meestal behouden we het culturele erfgoed graag zoals het is: zonnepanelen op onze Sint-Jan? Dat niet! Maar taal is vluchtig. Daarom kunnen we maar beter rekening houden met nieuwe sprekers van het dialect (van jonge en nieuwe Bosschenaren) en nieuwe manieren om dialect te gebruiken (bijvoorbeeld in het taalgebruik op sociale media), zoals taalkundige Kristel Doreleijers betoogt. Dat geeft nogal wat uitdagingen voor de authenticiteit van het dialect, waarbij we ons kunnen afvragen of iets wel echt Bosch is, maar het biedt ook kansen. Het Bossche dialect gaat toch wel met de tijd mee, of we willen of niet.

Het allerbelangrijkst voor de bescherming van het Bossche dialect is taalwil, de wil om een taal of dialect te spreken. Zolang er Bosch wordt gesproken, ook door jonge en nieuwe Bosschenaren, is er nog taalwil, ook al zal dat Bosch dan weleens anders klinken dan hoe het volgens de moedertaalsprekers van het dialect eigenlijk hoort. Jonge en nieuwe sprekers van het dialect

gebruiken Bosch omdat ze zich thuis voelen in de stad en erbij willen horen. Dat doen ze met hun taalgebruik, mooi toch!

Een dialect naast het Nederlands: tweetalig

Eeuwenlang werd dialect gezien als iets wat in de weg zat van de beheersing van de standaardtaal. Het spreken van dialect zou verhinderen dat men het Nederlands goed kan leren beheersen. Maar je kunt prima Bosch en Nederlands naast elkaar gebruiken, net zoals we Nederlands en Engels naast elkaar kunnen gebruiken.

En dat heeft zelfs heel gunstige gevolgen. Uit recent onderzoek van de universiteit van het Duitse Marburg blijkt dat de vaardigheid om dialect te spreken een positief effect heeft op de taalvaardigheid in het algemeen. Het leren van een dialect naast de standaardtaal leidt tot dezelfde hersenontwikkeling als in situaties van tweetaligheid (het was al langer bekend dat tweetaligheid, zoals Nederlands en Engels kunnen spreken, het leren van nog meer talen makkelijker maakt). Het spreken van een dialect bevordert precies dezelfde vaardigheden die nodig zijn voor het leren en gebruiken van andere talen. Dat komt doordat dialectsprekers klanken en woorden hebben geleerd die niet in het Nederlands voorkomen. Ze moeten en kunnen daardoor de juiste spraakklank en woorden kiezen en daar zijn hun hersenen op ingericht, zoals het Duitse onderzoek laat zien. Dus mensen die Nederlands en het Bossche dialect spreken, zullen in het voordeel zijn als zij een andere taal willen leren. Dialect helpt! Ook op dit vlak geldt dat het Bosch niet zomaar een plat dialect is, maar dat het een volwaardige taal naast het Nederlands is. B

Bronnen

Doreleijers, Kristel (2026) Towards a more inclusive dialectology: The added value of including 'new' speakers and 'new' dialects in modern dialect research. *Linguistics in Amsterdam* 17(1):11–22.

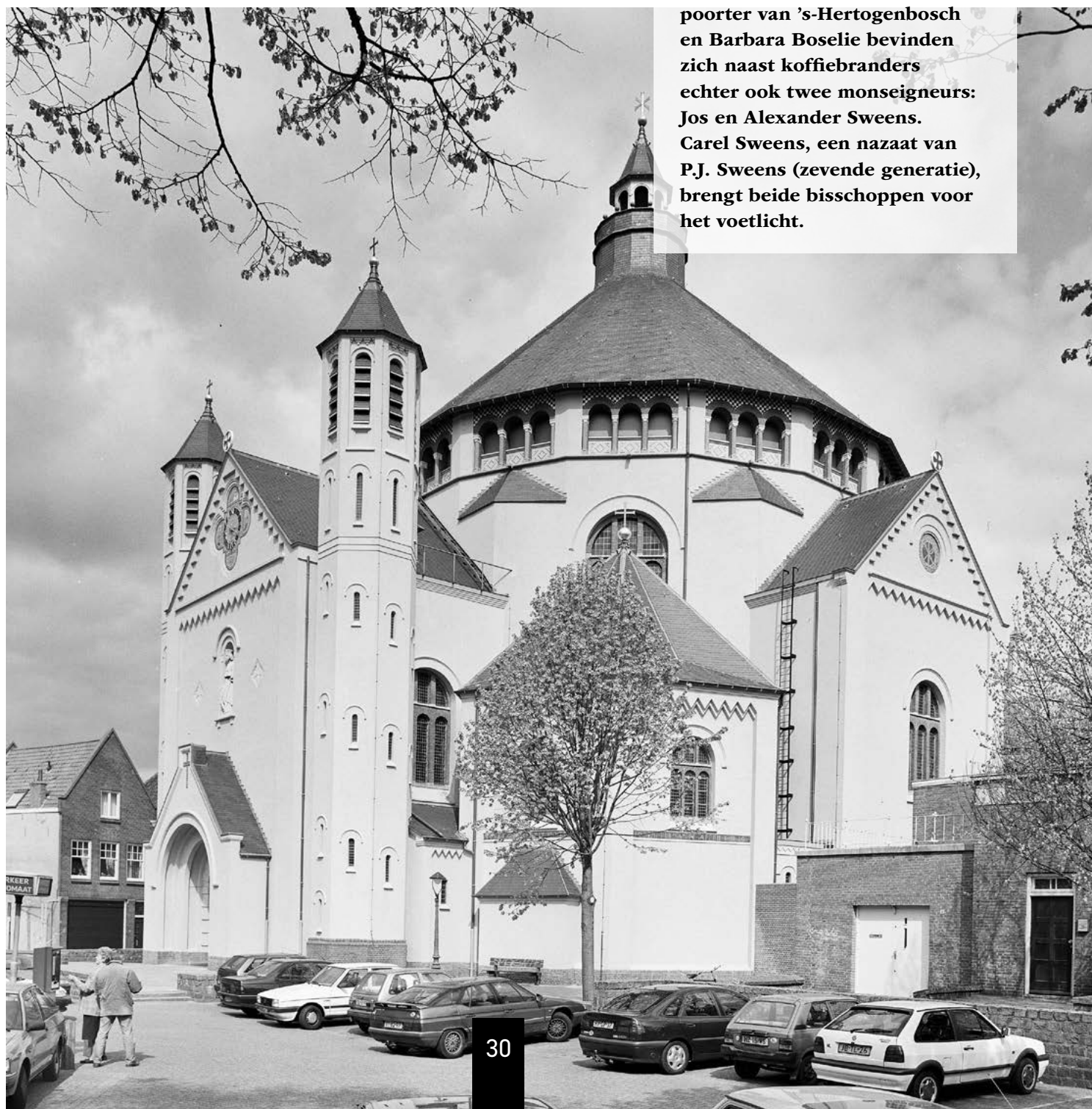
Scharinger, Mathias, Jürgen E. Schmidt, Jens Sommer & Andreas Jansen (2026) Brain-structural differences underlying dialect competence in the bilingual network. *Nature: scientific reports* 16:20055.

Mensen

Jos en Alexander Sweens, religieuze zonen van 's-Hertogenbosch

Sint-Catharinakerk.

De naam Sweens is in 's-Hertogenbosch vooral verbonden aan de historische koffiebrand-derijen P.J. Sweens koffie en de Drie Mollen. (Zie onder andere Bossche Kringen van april 2026). Onder de nakome-lingen van pater familias Petrus Johannes Sweens, sinds 1752 poorter van 's-Hertogenbosch en Barbara Boselie bevinden zich naast koffiebranders echter ook twee monseigneurs: Jos en Alexander Sweens. Carel Sweens, een nazaat van P.J. Sweens (zevende generatie), brengt beide bisschoppen voor het voetlicht.

Als we Petrus Johannes Sweens zien als pater familias, komen er onder zijn nakomelingen, naast koffiebranders, ook twee monseigneurs voor, te weten: Jos en Alexander Sweens, beiden in de lijn van de koffiebranderij P.J. Sweens. In dit artikel brengen we beide bisschoppen voor het voetlicht.

Kerkelijke loopbaan mgr. Jos Sweens

Bisschop Joseph (Jos) Sweens is geboren op 22 maart 1858 te 's-Hertogenbosch, als zoon van Johannes Jacobus Sweens (achterkleinzoon van P.J. Sweens) en Elizabeth Kluytmans. Zijn vader is koopman en zijn moeder is actief parochiaan. Jos krijgt een katholieke opvoeding. Hij heeft drie broers, van wie er één ook priester wordt. Hij studeert aan het kleinseminarie van Culemborg, geleid door de jezuïeten. Hij volgt zijn filosofische en theologische studies aan het grootseminarie van Haaren. In juni 1881 wordt Jos tot diaken gewijd en vervolgens op 3 april 1882 tot priester. Na zijn wijding wordt hij aangesteld als curator in Lierop en Vught. Tijdens zijn verblijf in die parochie voelt hij zich aangetrokken tot de orde der Witte Paters. Hij wordt beïnvloed door de geschriften van kardinaal Lavigerie, aartsbisschop van Algiers en de pamfletten die de broeders naar het volk sturen waarin nieuws over de missionaire Witte Paters en hun missie in Afrika. Hij treedt toe tot de orde der Witte Paters nadat hij toestemming heeft gekregen van zijn bisschop Adrianus Godsschalk van 's-Hertogenbosch en van zijn ouders. Hij legt de missionaire eed af op 22 september 1891. Zijn eerste aanstelling is bij Maison Carrée, het eerste noviciaat van de Witte Paters in Algiers, waar hij tot 1894 werkt als bursar (financieel beheerder). Hij voert dit werk met grote toewijding en succes uit. Daarna wordt hij overgeplaatst naar Marienthal in Luxemburg waar hij tot 1901 als fondsenwerver werkt. In februari 1906 vertrekt Joseph Sweens naar het Moederhuis, waar hij de kans krijgt om het Generaal Kapittel bij te wonen. In september wordt hij benoemd tot hoofd en rector van het seminarie Sint-Charles in Boxtel. De naam verwijst naar Charles de Lavigerie die de orde oprichtte in 1868.

Naar de missie

Op 20 januari 1910 wordt Jos Sweens in de Sint-Jacobskerk in 's-Hertogenbosch tot bisschop gewijd in het bijzijn van veel Nederlandse bisschoppen. Als hij in het Vicariaat Nyanza komt, besluit hij in Rubya te blijven, waar hij van september 1910 tot zijn dood op 6

Orde van de Witte Paters

De Sociëteit van de Witte Paters, de Sociëteit voor de Afrikaanse Missionarissen, is opgericht in 1868 door kardinaal Charles Lavigerie, aartsbisschop van Algiers. Om de geloofsverkondiging bij de Afrikaanse bevolking succesvol te maken, kregen zij als opdracht mee: "U spreekt hun taal – u eet zoals zij – u kleedt u zoals zij."

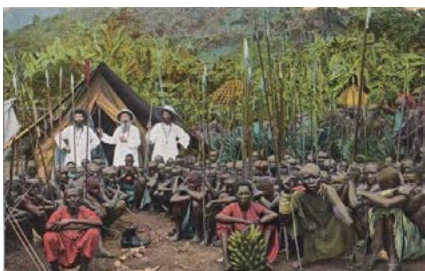
Zij waren en zijn gekleed in een witte Arabische klederdracht, vandaar de naam Witte Paters.

Ten gevolge van de seculariseringspolitiek in Frankrijk trokken de Witte Paters in 1889 ook naar Nederland. Vooreerst opgevangen in Haaren (Noord-Brabant) vestigden zij zich in 1892 definitief in Boxtel, in klooster Sint-Charles.

Verder waren er nog Witte Paters gevestigd in Sterksel, Lage Mierde, 's-Hertogenbosch, Santpoort en Den Haag.

Jos Sweens: van kapelaan tot missionaris.

De zoon van Koning Kijogoma op bezoek bij pater Sweens.

april 1950 woont. Hij leeft er in de geest van armoede. Hij heeft een tafel, twee stoelen en een kast. Hij blijft in Rubya, omdat hij graag in de buurt van de seminaristen wil zijn en geïnteresseerd is in de vorming van toekomstige priesters. In zijn correspondentie met het Moederhuis verzet hij zich tevergeefs tegen de sluiting van het Sint Leo Rubya grootseminarie in 1929.

Zijn apostolaat: Hij zet alle missies en pastorale activiteiten voort die door bisschop Hirth waren begonnen. Hij weigert een bisschopssecretaris om twee redenen: ten eerste zegt hij dat als hij er een heeft, hij het vicariaat van een arbeider zou beroven. Ten tweede heeft een brief met het handschrift van de bisschoppen meer betekenis dan die van een secretaris. Het schrijven van brieven neemt dus veel van zijn tijd in beslag en daarna gaat hij over tot de viering van de Heilige Eucharistie.

Hij is zo betrokken bij het apostolaat dat hij zelfs tijdens de Eerste Wereldoorlog doorgaat met zijn pastorale bezoeken. Hij wijdt op 15 augustus 1917 de eerste priesters van het vicariaat Nyanza. Tijdens zijn leiding probeert hij eenheid te brengen onder alle priesters. In 1928 vraagt hij om met pensioen te mogen gaan als bisschop en als zijn verzoek wordt ingewilligd, citeert pater Martin Ngambeki hem: "Ik dank God voor Zijn immense liefde en de kansen die Hij me heeft gegeven om de dienst in zijn kerk te doen. De tijd die mij nog rest zal mogelijk niet ten goede komen aan het vicariaat, maar zal ik gebruiken om boete te doen voor de zonden die ik heb begaan toen ik een leider van het vicariaat was en voor het verkorten van mijn tijd in het vagevuur."

Na zijn pensionering als bisschop blijft hij zeer toegewijd aan Onze-Lieve-Vrouw door het bidden van de rozenkrans, en aan de Heilige Eucharistie. Hij voelt ook een intense devotie tot de heilige Jozef. Door anderen te dienen, vergeet hij zichzelf. Hij is streng in het

Karavaan van mgr. Sweens in 1920 vanuit Marseille vertrokken naar de binnenlanden van Midden-Afrika.

volgen van de communautaire voorschriften en altijd punctueel. In zijn laatste dagen valt hij in de kerk bij het altaar wanneer hij probeert wat bloemen op te ruimen. Hij heeft verwondingen aan zijn been en vanaf dat moment loopt hij niet meer vrij. Hij zegt dat zijn lijden in zijn laatste dagen bedoeld is om boete te doen voor zondige priesters van zijn Orde en voor de zonden die hij beging toen hij bisschop was. Hij overlijdt op Goede Vrijdag 6 april 1950. Jos Sweens wordt begraven op de begraafplaats van Rubya in Afrika. Dit is volgens zijn wil om als herder onder zijn kudde begraven te worden. Hij was erg geliefd bij de mensen.

Portretten

Op het drieluik van de schilder Frans Kops (pagina 33) staan geknield vóór bisschop Jos Sweens drie generaties koffiebranders van de firma P.J. Sweens.

Je ziet ze hier op het linker paneel en het betreft vermoedelijk Petrus de jonge (achteraan), Johannes (rechts) en Petrus de oude (links).

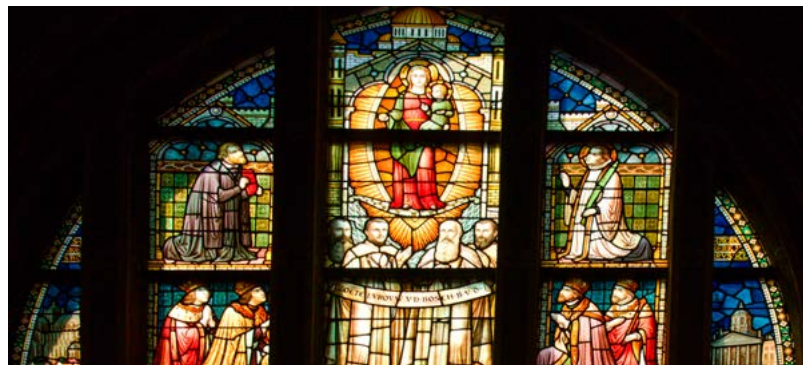
Mgr. Jos Sweens.

**Op 20 januari
1910 wordt
Jos Sweens
in de Sint-
Jacobskerk in
's-Hertogenbosch
tot bisschop
gewijd**

Ter verificatie hierbij de foto van Johannes Sweens echtgenoot van A. Kluytmans.

Deze bijzondere combinatie van religieuze en profane elementen zien we later terug in een fresco in de Sint-Jacob, zie hierna.

Volgens overlevering is het Drieluik met mgr. Jos Sweens meegegaan naar zijn missiepost in Afrika en is het daar door de klimatologische omstandigheden in verval geraakt. Deskundigen betwijfelen deze lezing en er is dan ook nog onderzoek gaande naar het bestaan en de verblijfplaats van het drieluik.

Glas-in-loodraam in de Sint-Jacob

Raam boven fresco westzijde: Onze Lieve Vrouw van 's-Hertogenbosch met bekende vereerders.

Centraal Maria met kind in mandorla (=amandelvormig figuur met Christus erin).

De heiligen Petrus Canisius (Nijmegen), Leonardus van Veghel ('s-Hertogenbosch) en vier witte paters uit de Jacobparochie: Henri van Thiel, Lambert van der Stay, Mgr. Jos. Sweens en Nico van Vliet.

Het betreft hier een sacrale afbeelding in een sacrale omgeving.

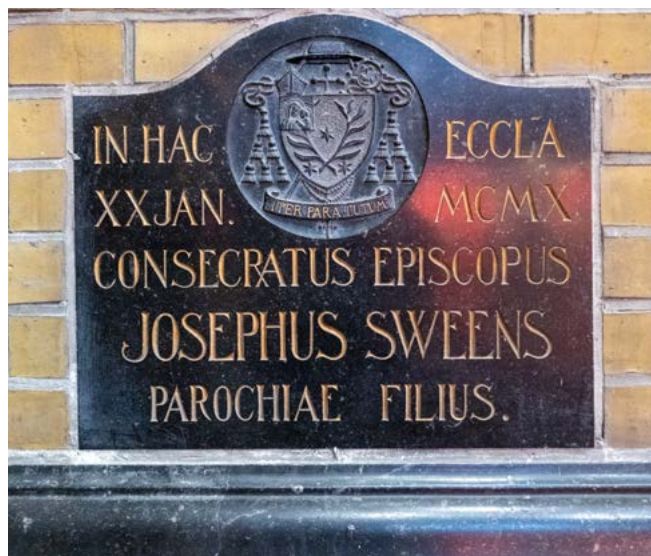
Fresco in de Sint-Jacob in 1911, gemaakt door Georges De Geetere¹

- 1 Pastoor Cornelis Carolus Prinsen (1852-1941)
- 2 Kapelaan Johannes Leonardus Brekelmans (1873-1945)
- 3 Kapelaan Hermanus Alphonsus Aldenhuijsen (1885-1970)
- 4 Kerkmeester Petrus Joannes Maria Sweens (1853-1924)
- 5 Kerkmeester Martinus Jacobus Albertus Meuwese (1850-1917)
- 6 Kerkmeester jhr. Aloysius A.A.M. van der Does de Willebois (1848-1936)
- 7 Kerkmeester W. Coppens (?)
- 8 Christianus Theodorus Maria Teulings (1859-1901)
- 9 Leonardus Josephus Meuwese (1852-1906)
- 10 Mgr. Wilhelmus Josephus Franciscus Maria Sweens (1858-1950)
- 11 Vader: Johannes Jacobus Sweens (1818-1913)
- 11 Moeder: Antonia Elisabeth Kluijtmans (1818-1913)
- 12 Elisabeth Petronella Maria Meuwese (1857-1900)
- 13 Kapelaan Franciscus Franken (1878-1931)
- 14 Frater Coelestinus (?)
- 15 Beeldhouwer Migchiel van Bokhoven (1852-1929)
- 16 C.F. Xavier Smits (1876-1937)

17 Schenking P. Sweens Meeuwese

Dit werk wekt enige verbazing vanwege de combinatie van sacrale en profane afbeeldingen. Bij dat laatste gaat het dan om bijvoorbeeld de ouders van bisschop Jos Sweens, maar ook de schenker van het werk, mevrouw P. Sweens-Meeuwese van de koffiebranderij P.J. Sweens.

Plaquette in Sint-Jacob: inzegening Jos Smeets tot bisschop. (Foto: Nik de Vries)

Sweensstraat op de Vliert.

Het geheel vormt een ietwat wonderlijk samengaan van kerkelijke hoogwaardigheid en succesvol ondernemerschap en dat voor 'eeuwig' afgebeeld in een kerk. Daarmee krijgt het werk een beetje het karakter van een 'Bossche Nachtwacht'. In die zin komt het werk beter tot zijn recht nu de kerk aan zijn kerkfunctie is onttrokken en in dezelfde ruimte is te zien als alle werken van Jeroen Bosch in het Jheronimus Bosch Art Center.

Sweensstraat

Gedurende een deel van de Tweede Wereldoorlog vinden er geen vergaderingen plaats van de gemeenteraad. Een aantal besluiten wordt nu niet door de raad maar door de burgemeester of door burgemeester en wethouders genomen. Dat gebeurt ook met de totstandkoming van straatnamen. Op 27 juli 1943 stelt burgemeester Thomassen enige straatnamen vast voor De Vliert, waaronder de Sweensstraat. De motivatie voor deze naam luidt: „Mgr. J.W.F.M. Sweens van de Sociëteit der Witte Paters van Kard. Lavigerie, geboren te 's-Hertogenbosch 22 maart 1858, is bisschop van Nyanza (Midden-Afrika).”

Alexander Sweens

De tweede Sweens-bisschop is Alexander Franciscus Sweens, roepnaam Alexander. Hij wordt geboren op 25 april 1864 in Boxmeer als zoon van Petrus Antonius Henricus Sweens (achterkleinzoon van P.J. Sweens) en Lucia Elisabeth Willems.

Kerkelijke loopbaan van Alexander Sweens in telegramstijl

15 juni 1889 Priester gewijd te 's-Hertogenbosch

22 april 1890 Assistent te Dussen

20 juni 1890 Kapelaan te Veghel

27 november 1894 Professor kleinseminarie Sint-Michielsgestel

13 maart 1899 Professor Moraal grootseminarie Haaren

27 juni 1910 Pastoor Sint-Catharina te 's-Hertogenbosch

26 juni 1918 Promotor justitiae et defensor vincoli

4 maart 1921 President grootseminarie Haaren

12 juli 1922 Kanunnik Kathedraal Sint-Jan

20 augustus 1928 Officier Oranje Nassau

2 mei 1929 Geheim-Kamerheer van Z.H. de Paus

21 april 1938 Huisprelaat van Z.H. de Paus

9 mei 1938 Examinator Synodalis

4 juni 1939 Ridder in de Orde van de Nederlandse Leeuw

14 augustus 1939 Eervol ontslag als President grootseminarie Haaren

21 april 1941 Proost van het Kathedraal Kapittel

De Sint-Jacob en de Sint-Catharinakerk als de moskeeën van 's-Hertogenbosch

In de Sint-Jacobskerk staat mgr. Jos Sweens in een gebrandschilderd raam en op een fresco afgebeeld en zijn bewerkt familiewapen is er in hardsteen is uitgevoerd. Zowel de Sint-Jacob als de Sint-Catharinakerk, waar Alexander Sweens pastoor was, zijn gebouwd met een grote koepel bekend uit de Byzantijnse bouwwereld.

In de Bossche Babbels (www.bosschebabbels.nl) is ooit uit de doeken gedaan, hoe dat allemaal zo is gekomen:

De koepels van de voormalige Sint-Jacobskerk (nu Jheronimus Bosch Art Center) en Sint-Cathrienkerk zijn opvallend aanwezig in het silhouet van 's-Hertogenbosch. Zeker, de Sint-Jan zet de toon, maar de koepels van de andere twee doen goed mee.

Alexander Sweens in 1921 als president van het grootseminarie in Haaren geschilderd door Herman Moerkerk.

Alexander Sweens in 1915 als pastoor (1910-1921) van de Sint-Catharinakerk in 's-Hertogenbosch.

Mgr. Prinsen.
(Foto: Wikimedia Commons)

Sint-Cathrien en Sint-Jacobskerk zijn van één en dezelfde architect, Jan Stuyt (1868-1934).

Hij liet zich voor zijn ontwerpen inspireren door de Aya Sophia in Istanbul. In 1905, twee jaar voor de bouw van de Sint-Jacobskerk in de Hinthamerstraat, maakte hij een reis naar het Midden-Oosten. Stuyt raakte helemaal in vervoering bij het zien van de Aya Sophia en was vol lof over 'de oude muzelmannen (moslims) die de koepelkerk der Aya Sofia tot de hunne maakten'.

In het bijzonder de koepel inspireerde hem en dat was geen toeval. Stuyt stond al bekend als een specialist in koepelconstructies.

Hij gaf er zelfs les in aan jonge bouwkundigen. Hij was bewonderaar van de koepel als belangrijk element bij kerkenbouw en rond 1900 een echte vernieuwer.

Stuyt en Prinsen

In 1900 maakt het bestuur van de groeiende Sint-Jacobsparochie in 's-Hertogenbosch bekend dat het een nieuwe kerk wil laten bouwen. Die moet voor alles opvallen ten opzichte van de Sint-Janskathedraal.

Als het kerkbestuur op 14 februari 1905 besluit om ook daadwerkelijk te gaan bouwen, heeft het in Carel Prinsen de perfecte bouwpastoor. De bierbrouwerszoon Prinsen (foto) is ambitieus, heeft geen last van een minderwaardigheidscomplex en wil zich graag onderscheiden,

Jan Stuyt werd geboren op 1 maart 1868 in Purmerend. In het gezin was hij de eerste en enige die koos voor de bouwkunst. Hij ging op vijftienjarige leeftijd in opleiding bij de architect A.C. Bleijs in Amsterdam. Stuyt werkte van 1883 tot 1891 bij deze Amsterdamse architect. Bleijs had het vak bij Pierre Cuypers (1827-1922), ontwerper van het Centraal Station en Rijksmuseum in Amsterdam, geleerd. Bleijs wilde al breken met de neogotiek met al zijn spitsen. Hij wilde koepels als kenmerk in zijn kerkenbouw. Dat liet hij bijvoorbeeld zien in zijn ontwerpen voor de Sint-Nicolaaskerk in Amsterdam. Wie het Centraal station in Amsterdam aan de centrumkant verlaat, moet zijn oog wel laten vallen op deze kerk.

bijvoorbeeld ten opzichte van zijn grote 'concurrent' en grote buur, de Sint-Janskerk. Zijn nieuwe kerk moet opvallen in vergelijking met de gotische kathedraal.

Het parochiebestuur laat er geen gras over groeien. In maart vinden de onderhandelingen plaats met kandidaat-architecten. Onder hen W. van Aalst en J. Dony. De laatste maakte naam met zijn ontwerpen voor Het Zand waar monumentale panden de weg van het station naar de oude binnenstad markeren. Dony ontwierp ook de Sint-Leonarduskerk, de parochiekerk van Het Zand. Dat was een traditioneel neogotisch gebouw, gesloopt rond 1970.

Niet na-apen

Modern zijn betekent ook anders bouwen voor Prinsen, niet na-apen wat geweest is. Voor nieuwe vormen kiezen. Prinsen schrijft hierover: 'Jan Stuyt was al bekend als bouwmeester die om zijn originele opvattingen in de architectuur de Nederlandsche Bouwkunst in een nieuwe richting zou leiden.'

Het klikt snel wanneer Prinsen tijdens de onderhandelingen Jan Stuyt ontmoet. Stuyt werkt samen met Jos Cuypers, zoon van de beroemde architect Pierre Cuypers (1827-1922). Beiden voeren een succesvol architectenbureau en zitten dik in de opdrachten. De gesprekken leiden tot een akkoord.

Jan Stuyt, architect van Sint-Jacob en Sint-Catharina.

Netwerker Stuyt

Is netwerken vandaag de dag de sleutel tot commercieel succes, het is rond 1900 niet anders. Stuyt en bouwpastoor Prinsen kunnen het goed met elkaar vinden. Mgr. Carel Prinsen mag dan wel geen bisschop zijn, hij beschikt over een netwerk van jewelste en is zeer invloedrijk in stad en regio. Prinsen helpt Stuyt aan de bak in 's-Hertogenbosch.

Niet lang na de bouw van de Sint-Jacobskerk krijgt Stuyt in 1914 de opdracht om een nieuw en statig bedrijfspand voor drukkerij Teulings aan het Emmaplein in 's-Hertogenbosch te ontwerpen. De familie Teulings is een vooraanstaand geslacht in de Sint-Jacobsparochie. Het gebouw is tussen 1958 en 1972 in gebruik als bedrijfsgebouw van het Brabants Dagblad. Nu is het een appartementencomplex.

Er zijn meer ingezetenen in de Sint-Jacobsparochie in de Hinthamerstraat die Stuyt leren bewonderen. Zo verbouwt Stuyt in 1915 voor de familie Sweens, invloedrijk in parochie en kerkbestuur, woonhuis en koffiëbranderij in de Hinthamerstraat.

Mgr. Prinsen is rond 1915 een fervent pleitbezorger van een RK lyceum. Hoe katholiek 's-Hertogenbosch dan ook is, de stad heeft nog steeds geen RK school voor voortgezet onderwijs.

Eerstesteenlegging Sint-Catharina door pastoor Sweens.
(Foto Erfgoed 's-Hertogenbosch 0005899)

Kapel Mariengaarde, waar Alexander Sweens zijn laatste mis opdroeg. (Foto Archief Tilburg 320)

Voor Prinsen is het een vanzelfsprekende zaak dat Stuyt de voorgevel van het gebouw ontwerpt. Het is nu nog te bewonderen als onderdeel van Huis73 in de Hinthamerstraat.

Sint-Cathrien

Stuyts voorkeur voor de koepelkerk valt op en slaat aan, zeker in 's-Hertogenbosch. Dat zal de architect in 1913 ondervinden. Rond die tijd is de Kruiskerk aan de Kruisbroedershof toe aan een opknapbeurt. De kerk, gewijd aan de patrones Sint-Catharina, ligt er verwaarloosd bij. In de loop van 1913 vraagt het kerkbestuur zich af: zullen wij tot een grondige vernieuwing van de Kerk overgaan?

Er wordt gecollecteerd in de parochie. En hoe? Als pastoor Sweens in 1914 zijn zilveren priesterfeest viert, leggen parochianen bijna 40.000 gulden in voor een nieuwe kerk. Jan Stuyt is kandidaat nummer één om te gaan ontwerpen. Pastoor Prinsen heeft zijn collega Sweens in geuren en kleuren verteld over Stuyts meesterschap, zijn vermogen om te luisteren en zijn bereidheid om mee te denken bij een beperkt budget.

Het kerkbestuur van de Sint-Cathrien legt Stuyt voor een plan te ontwerpen, waarin behoud van waardevolle elementen uit de bestaande kerk gecombineerd moeten worden met iets nieuws.

Op 13 mei 1918 wordt de nieuwe koepelkerk plechtig geconsacreerd door mgr. A.F. Diepen, bisschop van 's-Hertogenbosch.

Het beeld van de heilige Catharina boven de hoofdingang is een geschenk van inmiddels oud-pastoor Alexander Sweens.

De dood van monseigneur Sweens

Op 14 augustus 1939 volgt eervol ontslag en vertrekt Sweens naar Tilburg, waar hij gaat wonen in Pension Mariëngaarde.

Tilburg is al op 27 oktober 1944 bevrijd, maar de stad is in de maanden erna nog steeds niet gevrijwaard van oorlogsgeweld. Want ook op afstand kan het Naziregime nog voor dood en verderf zorgen.

Twee dagen na de Tilburgse bevrijding passeert hun nieuwste wapen al langs de stad, de V-1, in de volksmond herdoopt tot vliegende bom. Een week later wordt er een uit de lucht geschoten, zonder dodelijke slachtoffers. Maar Tilburg zal niet gevrijwaard blijven van de inslagen van de V-1's.

Het wapentuig is duidelijk te horen in de lucht, maar zodra het stil wordt, komt deze meteen naar beneden. De V-1's zijn vooral gericht op de haven van Antwerpen.

De kapel waar Alexander Sweens de mis opdroeg op 2 februari 1945. Deze wordt nu divers gebruikt.

Er wordt. gebeden: 'Ach lieve vrouwke, gift 'm nog een douwke' of "Heilig Peterke, gift 'm nog 'n meterke".

Op 2 februari 1945 is pension Mariëngaarde aan de beurt. Om 4 minuten voor 9 uur 's ochtends zaait een neergekomen V-1 dood en verderf op die plek. De kapel van Mariëngaarde, waar Sweens de mis opdraagt, wordt getroffen. Samen met hem sterven zijn misdienaar Wim van Pelt en twintig anderen, onder wie veel kinderen. Ook zijn er 19 zwaar- en zo'n 100 lichtgewonden. In de kapel is het toevallig drukker dan anders. Het is Maria Lichtmis, met extra bezoekers van buiten het pension.

Noten

¹ George De Geetere, geboren in Amiens, Frankrijk, op 13 januari 1859 en overleden in Halle, België, op 14 april 1929, is een Belgisch schilder van genre portretten, muurschilderingen en keramiek.

Prent van Herman Moerkerk.

Archiefpraat

Vrijwilligers maken Bossche geschiedenis beter doorzoekbaar

Bevolkingsregister 1910-1920 op naam ontsloten

In het vroege voorjaar van 2023 begonnen acht enthousiaste vrijwilligers bij Erfgoed 's-Hertogenbosch aan het invoeren van personen die tussen 1910 en 1920 woonachtig waren in 's-Hertogenbosch. Dat betekende alle mensen die op een specifiek adres in de gemeente stonden ingeschreven handmatig overtypen in ons collectiebeheersysteem Atlantis. Drie jaar werkten

zij onafgebroken aan de invoer van in totaal 29 registers. Recent hebben deze vrijwilligers de invoer van al deze boeken afgerond. Dit betekent dat vanaf nu voor de periode van 1910 tot 1920 de op dat moment ingeschreven inwoners van 's-Hertogenbosch op naam via de website van Erfgoed 's-Hertogenbosch te vinden zijn.

										Nummer van het blad 40									
Inscriptie	Inscriptie	FAMILIENAAM. (van de vrouw)	VOORNAMEN (van de vrouw)	Betrekking van de vrouw tot het huwelijk (of de relatie tot de familie)	Inscriptie JAAR der geboorte	Geboorteplaats (Met aangevinge van de gemeente, van het land van verschillen)	Burgerlijke Staat 1. getrouwd 2. verweduwd 3. ongehuwd 4. verzuimd 5. overleden 6. overleden 7. overleden 8. overleden 9. overleden 10. overleden	Inscriptie JAAR der geboorte	Geboorteplaats (Met aangevinge van de gemeente, van het land van verschillen)	Inscriptie JAAR der geboorte	Geboorteplaats (Met aangevinge van de gemeente, van het land van verschillen)	Inscriptie JAAR der geboorte	Geboorteplaats (Met aangevinge van de gemeente, van het land van verschillen)	Inscriptie JAAR der geboorte	Geboorteplaats (Met aangevinge van de gemeente, van het land van verschillen)	Inscriptie JAAR der geboorte	Geboorteplaats (Met aangevinge van de gemeente, van het land van verschillen)	Inscriptie JAAR der geboorte	Geboorteplaats (Met aangevinge van de gemeente, van het land van verschillen)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	2	Beinum	Bombardus	St. hof	1888	Nalken	St.												
2	3	Ammerlaan	Joanna	2 wv	1888	"	"												
3	4	Beinum	Johanna	2 wv	1888	"	"												
4	5	Beinum	Wilhelmina	2 wv	1888	"	"												
5	6	Beinum	Wilhelmina	2 wv	1888	"	"												

Pagina uit het Bevolkingsregister 1910-1920, specifiek de bewoners van de Sint Crispijnstraat nummer 8. Je ziet bovenaan wat voor informatie je over deze personen in zo'n bevolkingsregister kunt terugvinden. Inventarisnummer 325, pagina 40.

Café De Schietspij
tussen het
stadhuis en het
nieuwgebouwde
filiaal van Vroom en
Dreesmann, 1931.
Fotopersbureau
Het Zuiden.
Collectie beeld
en geluid Erfgoed
's-Hertogenbosch,
nummer 0016873.

De bevolkingsregisters van 's-Hertogenbosch

In 1811, tijdens de Franse overheersing onder keizer Napoleon, is ook in 's-Hertogenbosch de Burgerlijke Stand ingevoerd: de registratie van geboorte, huwelijk en overlijden werd vanaf dat moment wettelijk verplicht. Gemeenten werden vervolgens vanaf 1850 verplicht om bij te houden wie er in hun plaats woonachtig waren. Vóór 1850 werd de omvang van de Bossche bevolking door middel van volkstellingen in kaart gebracht. In totaal werden er in die bijna veertig jaar in 's-Hertogenbosch vier volkstellingen gehouden.

Naast de Burgerlijke Stand vormt het bevolkingsregister een belangrijke bron in het doen van genealogisch onderzoek, oftewel stamboomonderzoek. Met behulp van het Bevolkingsregister 's-Hertogenbosch kun je nagaan wie er op welk adres woonde binnen de gemeente in een specifieke periode.

Tot 1910 waren de bevolkingsregisters van 's-Hertogenbosch ingericht in wijken, waarin de stad vanaf het midden van de achttiende eeuw verdeeld was. Deze wijken kregen allemaal een letter en de huizen binnen zo'n wijk een (oplopend) nummer. In de loop der tijd, onder andere door de uitbreiding van de stad, werd de wijkindeling en de nummering van de huizen aangepast. Huisnummering per straat zien we terug in het bevolkingsregister vanaf 1910.

In het bevolkingsregister van 's-Hertogenbosch van 1910 tot 1920 kun je in de eerste plaats terugvinden waar iemand in deze periode woonachtig was. Naast het adres vind je er een aantal standaardgegevens in terug zoals voorna(m)en, achternaam, geboortedatum en -plaats, geslacht, burgerlijke staat, beroep, godsdienst en relatie tot het gezinshoofd. Ook de datum en plaats van eventuele uitschrijving op het adres staan op dezelfde pagina vermeld. Dit gebeurde als iemand binnen de eigen gemeente verhuisde of als iemand uit 's-Hertogenbosch vertrok naar een andere gemeente. Deze persoon werd dan doorgestreept. De eventuele nieuwe bewoners van dat adres werden vervolgens op dezelfde pagina onder de oude bewoners opgeschreven.

Dit soort veranderingen (verhuizingen, maar ook geboorte en overlijden) in een huishouden werd dus ook in het bevolkingsregister bijgehouden. Dit maakt dat je aan de hand van een bevolkingsregister een goed beeld kunt krijgen van de bewoners op een bepaald adres. Daarnaast geeft het bijvoorbeeld inzicht in de gezinsstructuur omdat je in één oogopslag kunt zien wie er tot het gezin behoren en wat hun onderlinge relaties waren, maar ook of er bijvoorbeeld sprake was van inwonend personeel. Naast het feit dat het een onmisbare bron is in het doen van stamboomonderzoek, kan het bevolkingsregister daarmee

ook een nuttige en rijke bron zijn voor het doen van onderzoek naar de sociaal-economische geschiedenis van een stad en haar inwoners.

De start van het project

Voordat de acht vrijwilligers van start gingen, waren al deze registers al per pagina gedigitaliseerd en via de website van Erfgoed 's-Hertogenbosch op archiefniveau te raadplegen. Het vinden van specifieke personen kostte via deze weg echter veel tijd en geduld. Om de vindbaarheid van personen toegankelijker te maken voor gebruikers, had dit project als primair doel het kunnen terugvinden van je voorouders op (achter)naam.

De vrijwilligers voerden per pagina alle op dat adres geregistreerde personen een voor een in in het collectie-beheersysteem. De gegevens die zij overnamen waren voorna(a)m(en), achternaam, geslacht en geboortejaar. Bij alle ingevoerde personen is de desbetreffende scan van de pagina toegevoegd. Dit breidt de onderzoeksmogelijkheden uit: het is bijvoorbeeld mogelijk om aan de hand van deze gekoppelde scans een inzicht te krijgen in welke beroepen Bosschenaren tussen 1910 en 1920 uitoefenden.

In totaal hebben de vrijwilligers 29 boeken ingevoerd van de Aastraat tot en met de Zuid-Willemsvaart. Elk register bestaat uit ongeveer 251 pagina's. In totaal zijn er daarmee bijna 7300 pagina's ingevoerd. Gemiddeld staan er zes

tot zeven personen op zo'n pagina: er zijn door de vrijwilligers dus ongeveer 47.000 personen aan de database toegevoegd.

Zowel de bewoners van de panden op de Schapenmarkt als alle andere in 's-Hertogenbosch woonachtige mensen zijn vanaf nu terug te vinden via onze website. Ga hiervoor naar erfgoedshertogenbosch.nl en via het kopje 'collecties' en 'personen' kun je de (achter)naam invoeren van de persoon die je wilt onderzoeken.

De Schapenmarkt

Het bevolkingsregister van 's-Hertogenbosch van 1910 tot 1920 biedt ook de mogelijkheid om een volledige straat en haar inwoners nader te bestuderen. Daarmee kun je aan de hand van de registers dus niet alleen een beeld krijgen van een bepaald huishouden maar ook van de bedrijvigheid in een (deel van) een straat of gedeelte van de stad. Als je alle registraties van bijvoorbeeld de Schapenmarkt naast elkaar legt, zie je dat het een straat was waar begin twintigste eeuw al veel bedrijvigheid was en kun je nagaan wie deze ondernemingen runden. Op de Schapenmarkt 2 zat tussen 1910 en 1920 bijvoorbeeld de herbergier Adriaan Mulders, die daar café De Schietspijp runde dat, zoals we zien in het bevolkingsregister, door zijn zoon is overgenomen nadat Adriaan in 1919 komt te overlijden. De burens waren hotelhouders François en Joanna die tussen 1910 en

Prentbriefkaart waarop je van bovenaf op de Schapenmarkt kijkt, circa 1910. A.C. Verhees. Collectie beeld en geluid Erfgoed 's-Hertogenbosch, nummer 0073959.

1920 het bekende hotel De Gouden Leeuw runden. Verder vond je op de Schapenmarkt onder andere een drogist, een bakker, een kapper en enkele andere winkeliers. Het bevolkingsregister kan dus ook een interessante bron zijn om de ontwikkeling van een stad over een bepaalde periode te bestuderen.

Het vervolg van het project

Direct nadat de laatste personen die woonachtig waren aan de Zuid-Willemsvaart waren ingevoerd, zijn de vrijwilligers doorgeslagen met de invoer van het Bevolkingsregister 's-Hertogenbosch van 1814 tot 1850. Deze registers zijn zoals eerder gezegd gebaseerd op vier volkstellingen, uit 1814, 1822, 1830 en 1840. Een belangrijk verschil met het bevolkingsregister van 1910 tot 1920 is dat de volkstellingen een momentopname zijn: ze laten bijvoorbeeld zien wie er in 1822 op de 'Vischmarkt' 258 woonachtig waren.

Verhuizingen of andere wijzigingen werden in deze registers niet bijgehouden. De bevolkingsregisters van na 1850 geven daarom een uitgebreider beeld van de bevolking in 's-Hertogenbosch.

Ook de registers van de periode 1814-1850 zullen over een tijdje doorzoekbaar zijn op (achter)naam op de website van Erfgoed 's-Hertogenbosch. Omdat de registratie van de bevolking in 's-Hertogenbosch periodiek herhaald werd, komen personen soms voor in verschillende jaargangen van deze bevolkingsregisters. Door steeds een nieuwe periode van het bevolkingsregister op naam te ontsluiten, worden de levens van alle in 's-Hertogenbosch woonachtige mensen steeds gemakkelijker te reconstrueren.

*Sanne Schraa is medewerker archief en onderzoek bij Erfgoed 's-Hertogenbosch

Pagina uit het Bevolkingsregister 1814-1850. De registratie van deze personen is gebaseerd op de volkstelling van 1814.

Je ziet dat er, vergeleken met het bevolkingsregister van 1910-1920, veel minder informatie over de geregistreerde personen is terug te vinden. Ook de geboortedatum van de personen is moeilijker te achterhalen. Inventarisnummer 90, pagina 1.

[illegible]

Beeld van J&B

In het Paleiskwartier staat aan de Magistratenlaan het gebouw The Den. Het staat vlak bij de schitterende Paleisbrug, ontworpen door Mels Crouwel en beplant door de tuinarchitect Piet Oudolf.

Het gebouw, ontworpen door architect Wolbrand van der Vis, heet officieel *J en B Building* naar John Groenewoud en Bart van Hoof, de opdrachtgevers voor het bouwwerk. Aan de straatzijde zijn hun initialen J en B duidelijk zichtbaar in de 60 meter hoge toren aangebracht. In die toren hebben zij hun kantoren, de rest van het gebouw is hotel en restaurant.

Boven op de toren zijn twee mensfiguren geplaatst. De contouren van de twee figuren zijn weergegeven zittend op de hoek van de toren, haaks op elkaar: de ene wijzend in de richting van de stad, de ander naar Vught. Dit zijn de plaatsen van herkomst van beide

heren. De beelden zijn gemaakt van roestvrij staal en neonbuis, ze meten 9 bij 6,5 meter en wegen elk een ton. De open lijnfiguren zorgen voor herkenbaarheid op grote afstand. De armen van de figuren zijn enigszins verlengd om de gebaren van verwelkomen en wijzen te benadrukken. 's Avonds en 's nachts zijn de beelden verlicht met zacht LED-licht. Het zachte gele licht is vriendelijk voor de natuur en vormt voor de omgeving een baken.

Het geheel werd ontworpen door de Vughtse kunstenaar Pim Wever (*1966). Na een studie bouwkunde volgde hij aan de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunst en

Vormgeving te 's-Hertogenbosch de beeldhouwopleiding. Zijn oeuvre is zeer gevarieerd: van sieraden tot grote fonteinen, meestal in opdracht uitgevoerd. Hij vindt het van belang betrokken te zijn bij zijn opdrachtgever. Hij is lid van het kunstenaarscollectief *Achter de Façade* (een groep vrije kunstenaars die bij voorkeur in leegstaande gebouwen exposeert).

De kunstenaar zelf geeft het beeld de titel *Tribute* en schrijft dan: 'Het concept achter *Tribute* is geworteld in het idee van het eren van een langdurige vriendschap, geïnspireerd door gedachten aan een jongensvriendschap, gesymboliseerd door twee figuren die triomfante-

Vereniging

Een half dozijn nieuwe gidsen

Anderhalf jaar duurde de opleiding, maar op 8 juni jongstleden was het voor zes nieuwe stadsgidsen een feestelijke dag. Ze kregen hun felbegeerde diploma en mogen nu zelfstandig gasten in de stad rondleiden.

De zon zorgt voor een extra feestelijk tintje op de binnenplaats van het Kruithuis. De stemming zit er uiteraard goed in.

Voorzitster van de Kring Nicolette Kroezen heet alle gasten welkom. Ze maakt gewag van de zware tocht die de zes geslaagden achter de rug hebben. Eerst de nodige boeken over diverse facetten van 's-Hertogenbosch doorworstelen. Dan elke maandag theorielessen, afgewisseld met voorbeelden in de praktijk. Tussendoor tentamens die ze voldoende moesten maken. En tenslotte zelf aan de wandel met een kritisch publiek.

Uiteindelijk zijn zes geslaagd en moeten twee nog wat extra werk doen om hun papiertje in ontvangst te mogen nemen.

Op de foto zien we van links naar rechts: twee leden van de COS (Commissie Opleiding Stadsgidsen), Bart Mulders en Nanja Seidel, daarna de nieuwe gidsen Jan Frank, Ron van der Voort, Wout de Vogel, Theo Schoofs, Martin IJpelaar en Richard Vos en daarnaast de andere COS-leden Franka van Wandelen en Bert van Coenen. De opleiders worden op een ludieke manier in het zonnetje gezet. Ook voor hen zit het karwei er op. In het bijzonder wordt Bert van Coenen, steunpilaar in veel opzichten, bedankt. Na vele jaren stopt hij ermee. Hij wordt beloond met de 'Gouden Steunzool'.

Namens de redactie feliciteer ik onze zes nieuwe collega's en ik hoop dat de twee aspirant-gidsen binnenkort ook te horen krijgen dat ze geslaagd zijn. **B**

lijk zwaaiend en wijzend boven op het dak van hun zelfgebouwde hut zitten.'

Bij de introductie van het beeld in 2022 ging het verhaal dat de J en de B op de toren van The Den een nieuwe versie van Janus en Bet, de welhaast legendarische figuren uit de Bossche Omroep, zouden voorstellen. Dat bleek een vals gerucht. Voor het Paleiskwartier zijn de beelden een interessante aanvulling op het kunstbezit in deze nieuwe Bossche wijk. **B**

Bronnen:
Bossche Encyclopedie (Beeldende kunst, driedimensionaal, overige).
Bossche Buitenbeelden (De Paadjesmakers).
Pimwever.com.

Mensen

Cornelis Verhoeven 100 jaar

Voor sommigen is hij de meest oorspronkelijke filosoof die het Nederlands taalgebied heeft voortgebracht. Als docent klassieke talen aan het Marialyceum en later het Jeroen Boschcollege was hij gedurende 27 jaar voor veel leerlingen een vormende schakel tussen verleden, heden en toekomst.

Daarna werkte hij twaalf jaar als hoogleraar antieke wijsbegeerte en metafysica aan de Universiteit van Amsterdam, maar hij bleef in die tijd inwoner van 's-Hertogenbosch. Hij liet nieuwe generaties de kracht van verwondering ervaren en 'hetzelfde anders zien'.

Met meer dan 3700 titels op zijn naam, winnaar van de P.C. Hooftprijs én met een borstbeeld in de Uilenburg is Cornelis Verhoeven een niet te missen erudiet persoon behorend tot het cultureel erfgoed van de stad 's-Hertogenbosch en van Noord-Brabant.

Zijn oorspronkelijke manier van beschouwen geeft ons nog steeds en juist nu te denken.

'Ik denk dat wij alleen geboeid zijn door iets waarvan wij stil worden' [CV 1988].

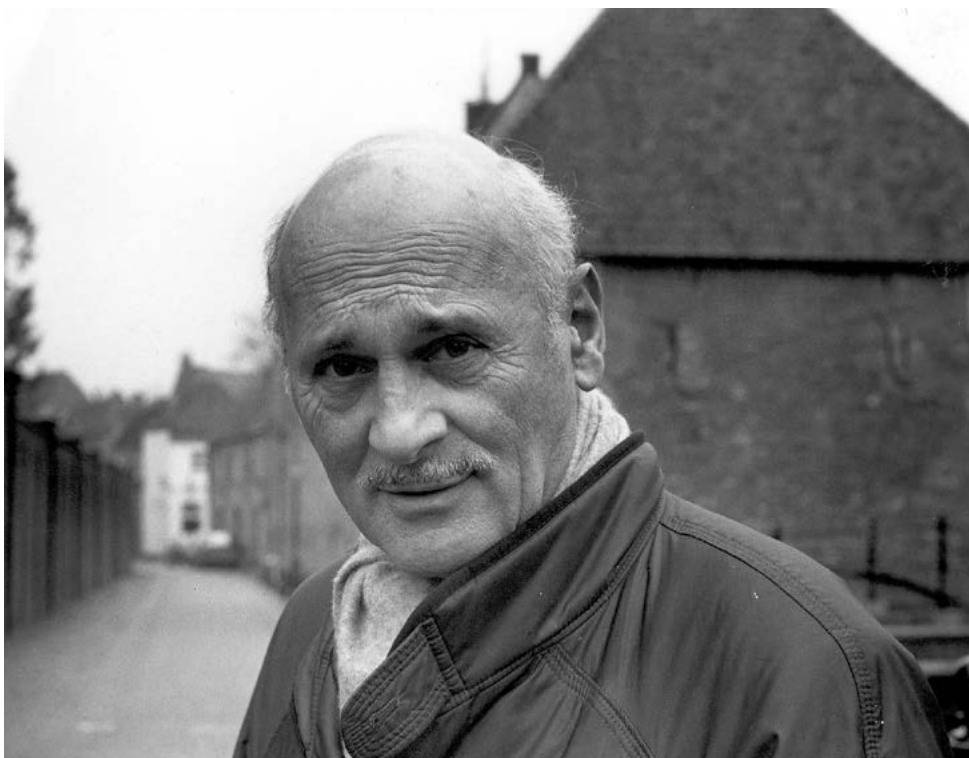
Project Cornelis 100

Graag willen wij, het projectteam Cornelis 100, een initiatief van de werkgroep A&A (Archief en Archeologie) van de Kring, uitgebreid stilstaan bij zijn geboortedag 2 februari 1928. We brengen deze Bosschenaar onder de aandacht om zo zijn gedachtegoed te laten voort-

leven. Met verschillende culturele activiteiten bieden we inwoners en bezoekers een kans om literaire en filosofische inspiratie op te doen. We werken samen met andere culturele, educatieve en maatschappelijk actieve organisaties op basis van gemeenschappelijke doelen.

Belangstelling?

Heb je interesse om mee te werken aan dit project? We zijn op zoek naar mede-organisatoren en naar project ondersteuning. Mail het projectteam met vermelding van je naam en telefoonnummer. Dit kan via email-adres: p.schellekens@vrienden.nl. B

Cornelis Verhoeven in de Uilenburg.

Historie

Dominicaan Michaël Ophovius: van habijt naar mijter

Vijfhonderd jaar geleden werd op 13 september 1626 Michaël Ophovius in de Onze Lieve Vrouwe-kathedraal van Antwerpen gewijd tot zesde bisschop van 's-Hertogenbosch. Met militair eerbetoon werd hier een maand later op 30 oktober de eerste Bossche reguliere bisschop groots ontvangen. Wie was deze Bossche dominicaan die rechtsboven het capitulatieverdrag op 14 september 1629 als eerste ondertekende?

Michaël Ophovius (1570-1637) was een zoon van een Bossche linnenkoper uit de Fonteinstraat. Hij werd op 22 januari 1570 in de Sint-Jan gedoopt. Het gezin Van Ophoven woonde in De Gulden Fontein (nu nummer 2) en bestond uit vijf zonen en drie dochters, Michael was de tweede zoon. Hij ging naar de Bossche Latijnse school in de Kerkstraat, waar Christoffel van Vladeracken, vermaard Cicerokenner, toen les gaf en pedagoog Simon Verepaeus rector was. In de stad heerste een zeer gespannen situatie tussen katholieken en calvinisten, die in 1579 explodeerde tijdens het Schermersoproer. Na de dood van zijn moeder Henrica verhuisde in 1585 de jonge Michaël naar Antwerpen, dat in handen viel van de hertog van Parma. Hij meldde zich daar als novice bij de dominicanen en trad een jaar later in 1586 toe tot de orde. Opmerkelijk is dat hij niet in zijn geboortestad, waar het Predikherenklooster na de Beeldenstorm van 1566 twee maal zwaar beschadigd was, broeder werd. Hij koos voor het klooster in het door Filips II heroverde Antwerpen. Ophovius studeerde, zoals vele andere Bossche jongens, theologie en filosofie aan de universiteit van Leuven. Hij woonde in een dominicaans studiehuis waarvan hij docent

Het gezin Van Ophoven woonde in het pand De Gulden Fontein (nr.2) in de Fonteinstraat.

werd. Hier werd hij eerst in 1591 tot diaken en twee jaar later tot priester gewijd. Voor een verdere studie trok hij naar Italië. Hij studeerde in 1597 aan de universiteit van Bologna en werd er lector in de filosofie en theologie. Hij vervolgde en voltooide zijn studiereis in Rome. In 1600 keerde de geleerde theoloog terug naar Antwerpen.

Hollandse Zending

Dominicaan Ophovius onderscheidde zich en werd in Antwerpen bekend door zijn preken, biecht en ziekenbezoek. Hij werd in 1601 in het bisdom Antwerpen tot 'inquisitor haereticae pravitatis', inquisiteur tegen de ketterij benoemd. Dominicanen waren volgens de paus belangrijk in de strijd met 'ketteren', andersgelovigen. Ophovius klom in 1608 binnen het Antwerpse dominicanenklooster op tot prior en werd in 1611 provinciaal van de Nederlandse provincie. Het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) gaf katholieken ruimte en gelegenheid voor vernieuwing en reorganisatie. Ophovius richtte in Lier een nieuw dominicanenklooster annex Latijnse school op. Hij had oog voor het belang van de missie in de nieuwe Republiek en werd in 1615 prefect van de dominicaanse missie in de Hollandse Zending. Later werd zijn missiegebied met Denemarken, Zweden en Noorwegen uitgebreid. Ook Groenland kwam ter sprake. Bijzonder is een brief van Ophovius, gedateerd 15 maart 1625, aan de Propaganda Fide in Rome over het nieuw ontdekte uitgestrekte eiland van driehonderd mijl. Dit verhaal staat in de paaseditie van *Paullus*, het blad van de Sint-Pauluskerk (voorheen Predikherenkerk) van Antwerpen. Twee dominicanen, Jacobus de Brouwer en Nicolaas Janssen, hadden een rapport uitgebracht over de ontdekking van Groenland door de 'ketterse' Noordse Compagnie (1614-1642) in 1624. Twee Inuits met hun kajaks van zeehondenbont werden als levend bewijs naar de Republiek gebracht. De oudste overleed echter in Delfshaven, de ander, gekleed in vogelvel en zeehondenbont, werd aan het hof van prins Maurits in Den Haag getoond. Dominicaan Ophovius vroeg subsidie aan bij het Vaticaan om Groenland met een katholieke missieschool te kunnen koloniseren. De ketterse Hollandse kooplui moesten daar verdreven en bestreden worden.

Verraderlijke val

Ophovius die vloeiend Spaans en Italiaans sprak, was bekend aan het hof van aartshertogin Isabella in Brussel. Zij zette hem in februari 1623 in voor een opmerkelijke geheime politieke missie. Gouverneur Willem Adriaan van Horne (circa 1567-1625) van de

Grafstede van Ophovius in de Sint-Pauluskerk te Antwerpen.

Staatse vestingstad Heusden zou volgens informatie geneigd zijn om naar de Spaanse zijde over te stappen. Infante Isabella vroeg Ophovius, die in verband met de dood van zijn oudste broer Nicolaas naar 's-Hertogenbosch moest reizen en als voogd daar een aantal zaken had te regelen, naar het dichtbij gelegen Heusden te gaan. Hij diende in contact te komen met de gouverneur om hem te verleiden tot een overstap. Isabella had naast een grafelijke titel en het lidmaatschap van de Orde van de Gulden Vlies een groot geldbedrag daarvoor over. Tijdens het eerste gesprek op 23 maart 1623 reageerde de Heusdense gouverneur furieus: 'Ick d'eerste verraeder soude sijn van mijn huijs'. Hij liet Ophovius direct gevangen nemen en bracht hem als verrader over naar de Gevangendoor in Den Haag. De Staten-Generaal en de Staten van Holland, waaronder Heusden viel, waren niet bereid tot vrijlating. Ophovius zat een jaar lang vast als een crimineel gevangene.

Grafmonument Ophovius in de Sint-Pauluskerk te Antwerpen.

Daarna nog eens acht maanden als civiel gevangene. Na lange procedures en grote diplomatieke druk werd hij op 26 november 1624 vrijgelaten.

Prins Maurits speelde een niet onbelangrijke rol in de vrijlating. Hij hield de doodstraf voor het landverraad van Ophovius tegen. In november 1623 vroeg hij om de procedures voor Ophovius te laten ophouden. Nog geen half jaar later in maart 1624 offerde Maurits de mogelijkheid om Ophovius te ruilen tegen Staatse krijgsgevangenen.

Het werd een gevangenenruil, waarbij vijftig gevangenen, onder wie paters Maillart en Ophovius, jezuïet Tack en kapelaan Van Mansfeld werden geruild tegen circa 240 Hollandse gevangenen van wie zo'n 100 in Duinkerken. Op 25 november 1624 werden Ophovius en Maillart naar Sluis gebracht en vervolgens aan

Brussel overgedragen. Achteraf is Infante Isabella in een verraderlijke val van de Republiek getrap. Ophovius was een aantrekkelijke voorname gevangene. De reputatie van de Infante was in het geding. Zij werd door deze gijzeling behoorlijk beschadigd. Zij herstelde haar fout in 1626 met een bisschopsbenoeming. Bisschop Nicolaas Zoesius van 's-Hertogenbosch was onverwacht in Leuven overleden. Men zocht een opvolger. De Infante mocht een voordracht doen, omdat zij als aartshertogin daartoe het recht bezat. Paus Urbanus VIII ging op 22 juni 1626 met de benoeming van Ophovius akkoord.

Rubens

Ophovius werd op 13 september 1626 in de Onze Lieve Vrouwekathedraal van Antwerpen tot de zesde bisschop van 's-Hertogenbosch gewijd. Pas later was zijn komst naar de bisschopsstad. Dat had natuurlijk te maken met de oorlogsomstandigheden rond de stad. Op 30 oktober 1626 werd de nieuwe bisschop met militair eerbetoon vanaf Fort Isabella geleid. Hij was de eerste reguliere bisschop, geboren en getogen in 's-Hertogenbosch. Schilder en diplomaat Pieter Paul Rubens (1577-1640) reageerde enthousiast op de wijding en benoeming van zijn Antwerpse vriend. Hij schreef in een Italiaanse brief op 17 september 1626 aan Pierre Dupuy uit Parijs dat Ophovius een schone ruil deed. Het veranderde zijn leven: 'colla mitra' van het habijt naar de mijter. Rubens maakte eerder van Ophovius verscheidene portretten. Drie daarvan uit circa 1615-1617 zijn bewaard gebleven: het origineel van de ruim veertigjarige Ophovius hangt in het Mauritshuis in Den Haag en een kopie daarvan in het Rubenshuis en een in de Sint-Pauluskerk, beide in Antwerpen. Een gerenommeerd Antwerps oogarts, meldde Armand Storck van de Sint-Pauluskerk, zag enkele jaren geleden dat Ophovius staar had aan zijn rechteroog. Rubens had dat goed gezien.

Processie

De nieuwe Bossche bisschop Ophovius werd op 30 oktober 1626 ingehuldigd. Hij werd militair onthaald en begeleid vanuit het nieuwe Fort Isabella, op enige afstand buiten de Vughterpoort gelegen. Jan Koenraad d'Aubremont baron de Ribaucourt, de rechterhand van gouverneur Grobbendonck, ontving Ophovius in zijn koets en reed hem naar de stad. Aan de Vughterpoort bracht de pensionaris namens het Bossche stadsbestuur de nieuwe bisschop de gelukwensen over, waarna handgeweren en kanonnen klonken. De stoet trok naar de Sint-Corneliuskapel, waar Ophovius zich omkleedde in het plechtgewaad. De bisschop nam vervolgens deel

aan een processie, die trok naar de Bossche kathedraal. De nieuwe bisschop ontving van het stadsbestuur een lampetschotel met het stadswapen en een 'constigen waterpot'. Deze zilveren waskom met schenkkkan kostte de stad 436 gulden. Ophovius wilde uit dankbaarheid voor de inhuldiging en de geschenken het stadsbestuur een bijzonder cadeau geven: een schilderij van Jheronimus Bosch. Hij vroeg prior Petrus du Fa (1627-1629) van het Predikherenklooster in Brussel 100 gulden voor een hoogaltaarschilderstuk ('tabula summi altaris') van Bosch. Aan dit schilderij was voor het Brusselse klooster de verplichting verbonden van een jaargetijde voor de schilder. Helaas voor Ophovius wilde de prior het altaarstuk niet verkopen. Later werd het aan iemand anders wel verkocht voor minder dan 100 gulden. Hierover was Du Fay boos. Het is onbekend, om welk schilderij van Bosch het gaat, maar dit feit heeft wel de aandacht van de onderzoekers van Jheronimus Bosch.

Pieter Paul Rubens maakte tussen 1615 en 1617 een portret van dominicaan Ophovius. Mauritshuis Den Haag.

Beleg

Bisschop Ophovius ondervond de moeilijke militaire situatie aan de noordgrens van het hertogdom Brabant. Een deel van het bisdom, het Land van Heusden en Altena en de Bommelerwaard, was al lang in handen van de Staatse troepen en de Staten-Generaal. De Bossche bisschop kon maar moeizaam door zijn bisdom reizen vanwege de rondtrekkende Staatse legers. 's-Hertogenbosch werd steeds meer ingesloten. In februari 1629 waarschuwde de Bossche bisschop de Infante voor een mogelijke Staatse belegering. Hij maakte zich zorgen en vroeg om 50.000 gulden voor de tijdige aankoop van brood voor de arme Bosschenaren. De waarschuwingen van de Bossche bisschop werden door Isabella en haar Spaanse raadgevers niet serieus genomen. Stadhouders Frederik Hendrik sloeg vanaf 30 april 1629 het gevreesde beleg om de stad. Dat betekende voor Ophovius dat hij maandenlang gevangen zat in zijn bisschopsstad. Hij liep rond door de stad en was vaak op de stadswallen te vinden. Hij beklom de toren van de Sint-Jan om de naderende vijand te kunnen zien. Hij deed al het mogelijke om zijn stad te redden. Tijdens kerkdiensten riep hij de bevolking op moedig te blijven. De stad viel echter. Op 14 september 1629 ondertekende hij als eerste verantwoordelijke het capitulatieverdrag van 's-Hertogenbosch aan de Staten. Hij wist op het laatst nog kleine concessies gedaan te krijgen van de superieure Staatse overwinnaars.

Het Dagboek van Ophovius

Bisschop Ophovius hield tijdens het beleg van 1629 een dagboek bij. Het origineel werd pas op 4 januari 1807 in de pastorie te Boxtel ontdekt. Het is een bijzonder dagboek, waardoor we de broeder-bisschop zelf beter leren kennen. Hij maakte melding van zijn bezoeken, preken, gesprekken, ontmoetingen en missen. Zo kunnen wij van dichtbij het relaas van de gebeurtenissen en zijn verhaal vanaf 4 augustus tot 14 september 1629 en daarna tot aan einde van 1631 volgen. Op zaterdag 4 augustus 1629 hadden twee kogels het bisschoppelijk paleis aan de Hinthamerstraat getroffen.

Wij hebben via het dagboek een kijkje in de onderlinge verhoudingen en de interne spanningen. Op 7 augustus 1629 schreef Ophovius over het bezoek van gouverneur Grobbendonck en baron de Ribaucourt, diens militaire rechterhand. Het laatste voorwerk

voor de Vughterpoort was die dag gevallen, beide militaire leiders waren in paniek. 'Het kruut is op, zo goed als! Er is nog voor geen maand meer in voorraad. Wat nu?'. Bisschop Ophovius reageerde daarop nuchter: 'Je kunt zonder kruut geen stad verdedigen, we moeten dan onze toevlucht tot God nemen,' was zijn antwoord. Bisschop Ophovius kende zijn plaats en koos voor een eigen rol. Hij wist toen al dat er maar één conclusie was: overgave aan de vijand. De militaire gouverneur die nog twijfelde, was echter de laatste verantwoordelijke daarvoor. Dat was niet de bisschop die de zwarte piet voor de capitulatie niet toegeschoven wilde krijgen. Ophovius was op zijn hoede. Hij werd namens de geestelijkheid betrokken bij de onderhandelingen over een militaire overgave. Hij vond het blijven doorvechten tot het uiterste dwaas en onverstandig. Voortdurend liepen het stadsbestuur en gouverneur Grobbendonck het bisschopsbuis binnen: 'zij lopen mij na met gelapte schoenen,' aldus Ophovius op 8 september. In die dagen vond hij vooral steun bij deken Johannes Hermans van het Bossche kapittel en abt Johannes Moors van Berne. Deze laatste woonde in het voormalig Rijke Fraterhuis aan de Hintamerstraat. Zij waren samen aanwezig bij de laatste onderhandelingen in Vught. Bisschop Ophovius was er vol overtuiging bij: 'ik ben de herder en ben verplicht tot verdediging van mijn kudde, desnoods tot mijn bloed.'

Bisschop Ophovius

ondervond de moeilijke

militaire situatie aan

de noordgrens van het

hertogdom Brabant

Prent van Ophovius. Rijksmuseum.

Na het beleg

Bisschop Ophovius bleef tot 4 oktober 1629 in zijn stad. Hij ging op 22 september op bezoek bij Amalia van Solms. Zij had hem daartoe uitgenodigd. Het hoffelijk tegenbezoek van het prinselijk echtpaar aan het bisschoppelijk paleis volgde al twee dagen later, tot verbazing van veel Bosschenaren. Na 4 oktober ging Ophovius op reis, eerst naar Hilvarenbeek, daarna naar de aartsbisschop in Mechelen, de aartshertogin Isabella in Brussel en tot slot naar de dominicanen in Antwerpen. Hij liet een groot deel van de kerkschatten van de Sint-Jan op vier karren laden en naar Antwerpen brengen. In zijn dagboek vermeldde hij het transport van onder andere een groot zilveren Sint Jansbeeld, twee monstransen¹, zilveren cibories, twaalf kelken, een verguld zilveren ostensorium, twee koperen lutrijnen in de gedaante van Mozes en David, een zilveren Salvatorbeeld, een zilveren paxschotel met in drijfwerk het Laatste Avondmaal en een aantal bisschoppelijke gewaden. Bisschop Ophovius keerde op 8 november

Tekening van Ophovius. Pauluskerk Antwerpen.

terug in 's-Hertogenbosch. Bijna twee weken later, op 20 november, verliet hij zijn stad definitief. Hij nam in november nog een aantal kerkschatten mee: het altaarstuk van Bloemaert, vijf geschilderde portretten van Bossche bisschoppen, zijn voorgangers, zes zilveren kandelaars en een aantal preciosa.

Geldrop

De bisschop bleef zich buiten 's-Hertogenbosch inzetten voor zijn parochies in de Meierij. Hij reisde rond. Abt Moors was daarbij zijn steun en toeverlaat. Op 18 maart 1630 kwam hij voor het eerst aan in Geldrop. Hij woonde daar in een vleugel van het kasteel van Amand van Horne. Abt Moors leende Ophovius af en toe zijn rijtuig en koetsier uit. Geldrop werd tot eind 1636 zijn vaste woonplaats. Hij verliet het kasteel van Geldrop pas na het retorsieplakkaat van 2 december 1636, waarin alle katholieke geestelijken werden verplicht het Staatse gebied te verlaten. Hij vertrok naar het vertrouwde dominicanenklooster te Antwerpen en later

naar Lier, waar hij op 4 november 1637 stierf. Ophovius werd op 5 januari 1638 in de Antwerpse dominicanenkerk begraven onder een grafzerk. Deze zerk bevindt zich nu in de crypte. De Sint-Pauluskerk is onlangs uitgebreid gerestaureerd. Het grafmonument staat prominent in het hoogkoor. Dat was zeer waarschijnlijk een ontwerp van zijn vriend Rubens. In zijn dagboek had Ophovius genoteerd dat hij op 28 januari en 4 februari 1631 in Antwerpen Mr. Rubens bezocht om de zaak van de grafzerk te regelen. Maakte Pieter Paul Rubens toen de in het Louvre bewaarde tekening en later het in het bisdom 's-Hertogenbosch hangende staatsieportret van Ophovius?

Het grafmonument beeldt een knielende bisschop uit. Zijn mijter staat op de grond. Het monument werd vermoedelijk door de Antwerpse beeldhouwer Hans Mildert, eerder bekend van het hoogaltaar in de Sint-Jan, vervaardigd. Men kan het monument daar vanaf 2 mei zien. Er staat een voor velen onbekend schilderij bij. Het bisdom 's-Hertogenbosch heeft het staatsieportret van de zestigjarige dominicaan Ophovius tot februari 2027 uitgeleend aan de Antwerpse kerk. Dit schilderij, mogelijk door Rubens gemaakt, is in 1798 door bemiddeling van wijnhandelaar en bestuurder Thomas Cornelis van Rijckevorsel (1751-1818) bij het Bossche seminarie terechtgekomen. De gelijkenis van het schilderij met de knielende oudere Ophovius in steen is treffend. Ophovius blijft zo onder de aandacht.

Wellicht komt ooit in de Fonteinstraat een verwijzing of plaque naar de geleerde Bossche dominicaan. We zien uit naar een actie van de werkgroep Het Kleine Monument.

Met dank aan Ad Hartjes en Armand Storck.

Bronnen:

- P. Huys-Janssen, 'Michael Ophovius. Door Rubens geportretteerd', in: Bossche Bladen 1 (2005) pp 27-30.
 W. Cp, 'Het proces en de vrijlating van Michaël Ophovius. De aanslag op Heusden in 1623 nogmaals tegen het licht gehouden', in: Noordbrabants Historisch Jaarboek 34 (2017) pp 112-143.
 F. van Gaal, R. Kok en K. van den Oord, 'Gehavend en vernederd. 's-Hertogenbosch in de Tachtigjarige Oorlog', 's-Hertogenbosch 2024.
 H. van Engen, 'Michaël Ophovius, bisschop van 's-Hertogenbosch. Het dagboek ingeleid', in: Michaël Ophovius, bisschop van 's-Hertogenbosch, dagboek over het beleg en de inname van de stad in 1629', 's-Hertogenbosch 2024 pp 7-25.
 K. van den Oord, 'Het imposante Bossche Predikherenklooster herleeft in Mechelen', in: Bossche Kringen 12-1 (2025) pp 54-57.
 K. van den Oord, 'Dagboek abt Moors: een uniek kijkje in de diplomatie', in: Bossche Kringen 12-5 (2025) pp 33-38.
 A. Storck, 'Pater Michael claimt Groenland' en 'Hoog bezoek. Bisschop in Sint-Pauluskerk', in: Paullus 36 (maart en mei 2026).

Noten

- 1 Monstrans: houder, meestal van goud, waarin de geconsacreerde (=gewijde) hostie getoond wordt.
 Ciborie: kelk waarin geconsacreerde hosties bewaard worden.
 Ostensorium: ander woord voor monstrans.
 Lutrijn: koorlessenaar.

Carolus en Barmhartigheid versus Sint-Joan de Deo

Na drie algemene artikelen over 150 jaar Carolus zusters in 's-Hertogenbosch (in Bossche Kringen van maart, mei en juli 2026) gaan we in dit vierde artikel in op de ontwikkeling, groei en samenwerking van twee ziekenhuizen: het Carolus ziekenhuis en het Sint-Joan de Deo ziekenhuis. Het artikel beschrijft de periode tussen 1876 en 1980. Met name het ziekenhuis van Joan de Deo staat centraal. Daarbij wordt de geschiedenis van het gebouw aan de Papenhulst doorgetrokken naar onze tijd.

Het ziekenhuis als “inrichting voor het onderzoeken, behandelen en verplegen van zieken” bestond aanvankelijk nog niet. Wie voldoende ruimte en hulpvaardige familieleden of burens had, bleef thuis op zijn ziekbed. Gasthuizen of hospitaal, zoals het Carolus gesticht en het Sint-Joan de Deo waren er voor de armen en alleenstaanden. De verzorging van zieken was eerder een roeping dan een beroep. De kerk was zeer actief op dit terrein. Zorg voor hulpbehoevenden, naastenliefde en barmhartigheid behoren tot de centrale punten in de leer van de katholieke kerk.

De zusters begonnen, zoals in het tweede artikel is te lezen, op 12 mei 1876 in 's-Hertogenbosch aan De Plein.

De broeders van Joannes de Deo waren, net als de zusters, in 1876 verdreven vanuit Duitsland door de Kulturkampf.

Broeders van Barmhartigheid van Sint-Joannes de Deo

De oorsprong van de congregatie van de broeders van St. Joannes de Deo lag in het Duitse bisdom Limburg am Lahn. De stichter van de congregatie was Peter Lötschert (1820-1886). Hij werd aanvankelijk opgeleid als koopman, maar engageerde zich al spoedig met liefdadigheid in de Vincentiusvereniging. Hij liet zich inspireren door Frédéric Ozanam (1813-1853), de stichter

van deze beweging. Aangemoedigd door de bisschop van Limburg am Lahn, mgr. Blum, besloot Lötschert zich geheel in dienst te stellen van charitatieve werken. Hij volgde daarom een verplegersopleiding bij de Alexianerbroeders in Aken en begon daarna met een groepje gelijkgezinden met het verplegen van zieke en hulpbehoevende mannen.

Op 29 juni 1859 werd Peter Lötschert samen met vijf andere mannen gekleed als broeder van 'Barmherzigkeit'. Dat betekende het begin van de congregatie (Congregatio fratrum misericordiae de Montabaur). Lötschert ging verder onder de naam van broeder Ignatius.

Bouw van het eerste ziekenhuis van de Broeders in Hadamar

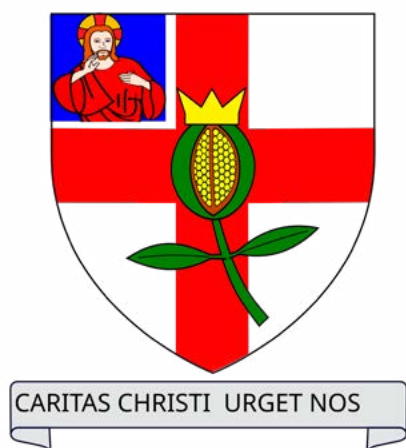
De eerste stichting was in het stadje Hadamar. Daar hielden de broeders zich bezig met ambulante verpleging, dat wil zeggen de verpleging van zieke en hulpbehoevende mannen in hun eigen woonhuizen.

Moederhuis in Montabaur

Vanaf 1860 was het moederhuis van de congregatie gevestigd in Montabaur, niet ver van de stad Koblenz. De broeders raakten daarom bekend als die Barmherzigen Brüder von Montabaur.

Vanaf hun stichting vormden zij 'een vereniging van mannelijke religieuzen, die naast het hoofddoel: de heiliging der leden, zich bijzonder ten doel stelt, den naaste door lichamelijke werken van barmhartigheid bij te staan en wel door mannelijke zieken, bij voorkeur armen, ouden van dagen enz., in ziekenhuizen of aan huis, met alle ijver te verplegen.'

Dit doel bleef onder het motto Caritas Christi urget nos (De liefde van Christus beweegt ons) gedurende het bestaan van de congregatie van kracht. Als patroon

Wapen Caritas
Christi urget nos.

koos men de heilige Joannes de Deo, die in het Spanje van de zestiende eeuw zijn sporen hadverdiend als verpleger van zieken.

Johannes de Deo was een Portugese heilige die leefde in de zestiende eeuw. Totdat hij krankzinnig werd, was hij een man van twaalf ambachten, dertien ongelukken. Hij was een man van de wereld en niet erg gelovig. Na een periode van krankzinnigheid bekeerde hij zich in 1539 na het horen van een preek van de heilige Johannes van Avilla.

De geestelijke gezondheidszorg was in die tijd nog zeer primitief en na zijn eigen ziekte zwierf hij dakloos rond. Hij trok zich het lot van de zieken, zwakken en daklozen zeer aan en zijn ervaringen in het 'dolphuis' van Granada motiveerden hem zich voor hen in te zetten. Hij wilde hun zorgen verlichten en hen helpen bij het zoeken naar een nieuw thuis en een nieuwe toekomst.

Hij wist voldoende geld bijeen te brengen om een gasthuis voor mensen met psychische problemen in te richten. Om de zieken te verplegen stichtte hij de Broeders van Barmhartigheid, later ook bekend geworden als de Hospitaalbroeders van Sint-Joannes de Deo. Dit hospitaal werd een toevluchtsoord voor talloze zieken en ontheemden. Al snel noemden de mensen hem 'Joannes de Deo', Joannes van God. Nog tijdens zijn leven kreeg hij vele opvolgers die net als hij, liefde, zorg en mededogen uitdroegen.

Broeders naar Nederland

Verschillende orden en congregaties weken uit naar het buitenland door de Kulturkampf. Het generaal kapittel van de broeders van Montabaur besloot om zich te oriënteren op Nederland. Met een aanbevelingsbrief

van bisschop Blum kwamen twee broeders via diverse Nederlandse bisdommen bij de Bossche bisschop Joannes Zwijsen terecht. Hij gaf in 1875 toestemming voor een vestiging in zijn diocese.

Voor de wereldlijke overheid waren er geen bezwaren tegen de komst van deze vreemdelingen. De broeders hielden zich bovendien aan de voorwaarden van de kerk: ze vormden geen financiële last voor het bisdom en ze concurreerden niet met andere congregaties. Bovendien was hun kapel niet openbaar. In Nederland kreeg de congregatie de naam Broeders van Barmhartigheid van Sint-Joannes de Deo.

Beeld van Joannes de Deo.

De congregatie werd bestuurd vanuit het moederhuis in Montabaur. Hier zetelde het generaal bestuur dat bestond uit de generaal overste en vier assistenten. Het bestuur werd om de zes jaar door het generaal kapittel gekozen. De generaal overste, zijn vicaris, de oversten van de huizen, de novicenmeester en een aantal geprofeste broeders vormden het generaal kapittel. Het kapittel had tevens inspraak op het te voeren beleid en op het stichten van nieuwe vestigingen. Behalve in 's-Hertogenbosch vestigden de broeders zich voor het eind van de negentiende eeuw in Haarlem, Amsterdam, Utrecht en Den Haag. Later nog in Beek, Berg en Dal, Helvoirt en Nuenen.

Stichting in 's-Hertogenbosch

In 1875 kwamen de eerste twee broeders naar Nederland. Ze huurden een huisje in Kaatsheuvel, maar al spoedig bleek dat daar te weinig werk was. In overleg met de bisschop verhuisden ze naar 's-Hertogenbosch: eerst naar een huis in de Orthenstraat, later naar een groter pand in de Krullaertstraat. Hier werd ook de eerste patiënt verpleegd. Al gauw bleek een ruimere locatie noodzakelijk. De broeders verwierven aan de Papenhulst een ruim pand dat in bezit was van Francis Rippens. In het pand was een 'verbeterhuis', een opvang voor mensen met een geestelijke stoornis, gevestigd. Het gebouw werd aangekocht en verbouwd tot gasthuis voor zieke en hulpbehoevende mannen en tot klooster voor de broeders. Mede dankzij een actie onder de Bossche bevolking die 10.000 gulden opbracht, kon in 1879 een nieuwe vleugel aangebouwd worden.

Op dat moment waren hier zes Duitse broeders werkzaam. Aanvankelijk bestonden de gemeenschappen uit Duitse broeders onder een Duitse overste. In 1901 was het aantal broeders in 's-Hertogenbosch gegroeid tot dertien en in 1911 waren er zestien broeders. Vanaf 1905 toen het noviciaat in 's-Hertogenbosch werd gevestigd, werden ook de novicen en postulanten in het totaal meegeteld. Zij vervulden naast hun geestelijke voorbereiding op de professie taken in het verzorgen van patiënten en pensiongasten. In 1924 woonden dertien novicen, acht postulanten en zes broeders in het broederhuis. In 1931 waren dat twaalf broeders en negentien novicen en postulanten. Na het noviciaat en het afleggen van de geloften vertrokken de meeste geprofeste broeders naar de verschillende andere vestigingen van de congregatie in het land.

Activiteiten

De broeders van Sint-Joannes de Deo waren actief op het terrein van de gasthuis- en thuisverpleging, uitsluitend van mannen. In hun klooster/gasthuis was plaats voor een aantal pensiongasten en enkele patiënten. In 1892 werden 35 mannen intern behandeld en verzorgd en 120 personen buitenshuis. Thuisverpleging bestond uit het verlenen van lichamelijke en medische zorg voor ouderen en zieken. Men waakte bovendien bij mannen die op sterven lagen.

In 1942 werd een prominente patiënt opgenomen: de bisschop van 's-Hertogenbosch mgr. A.F. Diepen. Hij stierf daar ook op 18 maart 1943

Deze werkwijze hield verband met de kijk op zorg en ziekte zoals die toen algemeen gebruikelijk was. In een stad als 's-Hertogenbosch waren in de tweede helft van de negentiende eeuw de leefomstandigheden voor de gewone mensen slecht. De volksarmoede was in feite de grootste ziekte. Door de slechte huisvesting, het gebrek aan goed drinkwater en minimale sanitaire voorzieningen was er constant gevaar voor allerlei ziektes. De stad had weliswaar van oudsher een gasthuis, het Groot Ziekengasthuis, maar door de slechte medische en hygiënische omstandigheden werden daar in de praktijk vooral arme mensen behandeld. De behandeling was namelijk gratis. Na 1900 werden er meer betalende patiënten opgenomen en steeg de kwaliteit van de zorg. Daarvoor hadden gasthuizen vooral de naam van sterfhuis: de nadruk lag op verzorging en verpleging en mensen verbleven er veelal totdat zij overleden. De welgestelden prefereerden bij ziekte dan ook verzorging en verpleging aan huis.

De broeders verzorgden de thuispatiënten aanvankelijk kosteloos. Voor zover mogelijk werd aan de interne patiënten en aan de pensiongasten een vergoeding

gevraagd. Steeds meer mensen namen deel aan het Algemeen Ziekenfonds, zodat een deel van de kosten vergoed werd.

In de loop van de jaren evolueerden de gasthuis- en thuisverpleging. De gasthuisverpleging kreeg gaandeweg de overhand en ontwikkelde zich allengs tot ziekenhuisverpleging waarbij de nadruk kwam te liggen op behandeling en genezing. De komst van chirurg dr. J. Freericks en de plannen voor nieuwbouw hadden een positieve uitwerking op de inkomsten en op het aantal patiënten. Rond 1920 lag het aantal interne patiënten ruim zesmaal hoger dan het aantal thuisverpleegden.

Op een gegeven moment verzetten de broeders hun bakens: vanuit de thuiszorg gingen zij werken in de wijkverpleging in dienst van het Wit-Gele Kruis. Deze organisatie was in 1916 in Noord-Brabant opgericht. In de wijkverpleging vormden zij een aparte groep. Dit werk werd namelijk meestal door vrouwen gedaan. Vooral op het platteland nam het aantal afdelingen van het Wit-Gele Kruis toe. In de jaren 1919 tot 1930 groeide het aantal van 97 naar 400 afdelingen. Door onder andere de toenemende vergrijzing stopten de broeders met de wijkverpleging in de jaren 1950.

Ziekenhuis en broederhuis: Sint-Joan de Deo

In 1912 werd een deel van het gasthuis gesloopt. Naar ontwerp van architect J. Dony werd in 1914 aan de Papenhulst een compleet nieuwe vleugel gebouwd.

Gevelsteen nieuwe vleugel. Broeders van Barmhartigheid.

Zo ontstond een complex met een L-vormige plattegrond. De noordvleugel bleef staan, getuige de steen met de tekst 'BvB 1879' (Broeders van Barmhartigheid).

Het hoofdgebouw dateert van 1914.

De plechtige inzegening vond plaats op 4 oktober 1915.

Na 1915 groeide het Sint-Joan de Deo in 's-Hertogenbosch tot een echt, relatief klein, ziekenhuis met circa 35 bedden.

Na de pensionering van dr. Freericks kwam de medische leiding van het Sint-Joan de Deo én het Carolusziekenhuis in handen van chirurg/gynaecoloog dr. J.P. van Erp en van dr. G.F. van Balen, internist en kinderarts. Zij verplichtten zich om patiënten alleen in hun ziekenhuizen op te nemen. Het medisch team werd aangevuld met de KNO-arts dr. E. Doyer en oogarts dr. H.P. Duynstee. Huisarts S. Diamant maakte zowel hier als in het Protestants Ziekenhuis de röntgenfoto's. Pas na 1945 kwamen er meer specialisten.

Tweede Wereldoorlog

Voor het ziekenhuis en zijn bewoners was de tijd van de Tweede Wereldoorlog een lastige periode. Een deel van het ziekenhuis was gevorderd door de Wehrmacht. Hier werden Duitse soldaten met een besmettelijke ziekte verpleegd. De afdeling werd bemand door een Duitse arts en enkele broeders.

In de rest van het ziekenhuis werd gewoon doorgewerkt. In 1942 werd een prominente patiënt opgenomen: de bisschop van 's-Hertogenbosch mgr. A.F. Diepen. Hij stierf daar ook op 18 maart 1943.

Zicht op tijdelijke barakken Carolus.

In de maanden september en oktober 1944 kwam de stad in de frontlinie te liggen. Vóór en tijdens de bevrijding werden de gebouwen door granaatvuur getroffen. Gewonde militairen en burgers werden in het ziekenhuis behandeld.

Nadat in 1945 de oorlogsschade aan het gebouw hersteld was, werd de medische apparatuur gemoderniseerd. Bovendien werden nieuwe specialisten aangesteld.

Het aantal poliklinische behandelingen en opnames nam sterk toe. Het aantal opnames steeg van 664 in 1940 tot 1636 in 1950. Ook werden meer operatieve ingrepen uitgevoerd. In 1948 waren dat 324 algemene operaties en 332 KNO-ingrepen. Het aantal bedden was gestegen tot 85.

Samenwerking

Het Sint-Joannes de Deo ziekenhuis was naar naoorlogse maatstaven echter te klein om als zelfstandige instelling te blijven bestaan. In eerste instantie

Zijgevel negentiende-eeuwse vleugel.

werd uitbreiding gezocht aan de andere kant van de Binnendieze aan het Nachtegaalslaantje. Het bestuur onderhandelde over de koop van het gymnasium en de voormalige manege. De prijs van de gebouwen en de grond bleek echter te hoog.

Daar ook het Carolusziekenhuis weinig bestaansgrond had in de toekomst, werd besloten tot een samenwerking van beide ziekenhuizen. Daartoe werd in 1951 de stichting 'Sint-Joannes de Deo en Sint-Carolus Borromeus' in het leven geroepen. De samenwerking verliep echter zeer stroef. De verdeling van verschillende functies tussen beide locaties werkte niet tot volle tevredenheid. Bovendien vormde een heikel punt de opleidingseis voor leerling-verpleegsters dat zij werker-
varing moesten opdoen in de verpleging van mannen. Zij zouden die ervaring bijvoorbeeld in het ziekenhuis van de broeders kunnen opdoen. De zusters hadden hier echter problemen mee. Het bestuur besliste daarom uiteindelijk dat het Carolusziekenhuis een mannenafdeling kon inrichten.

Van twee naar een

In 1954 werden het noviciaat en het provinciaat van de broeders verplaatst naar een klooster in Helvoirt. Men kreeg weliswaar meer ruimte, maar een ander probleem deed zich gelden. Door het al enige tijd aanslepende tekort aan werkrachten, kon men niet alle taken meer vervullen. Het aantal roepingen liep terug en de zittende populatie broeders begon te vergrijzen. Een rapport uit 1961 over de ziekenhuissituatie in 's-Hertogenbosch gaf voor de broeders de doorslag.

Zijgevel nieuwe vleugel.

Uit het onderzoek bleek dat de twee ziekenhuizen vervangen moesten worden door één middelgroot ziekenhuis op een andere locatie.

De broeders besloten hun eerste en oudste vestiging in Nederland op te geven en vertrokken in 1963 uit 's-Hertogenbosch. Ze leggen zich toe op missie-activiteiten in Afrika en geven de taken over aan de Zusters van de Heilige Carolus Borromeus uit Trier. Op dat moment telde 'Joan de Deo' nog 100 personeelsleden (onder wie zestien religieuzen) en had het ziekenhuis een capaciteit van 110 bedden. De zusters werkten op deze locatie door onder de naam Carolus II. Carolus had de exploitatie overgenomen, de broeders bleven eigenaar van het pand. Met 110 bedden was Carolus II het kleinste Bossche ziekenhuis. Burgemeester Lambooy zei in 1966 dat hij met de aanwezigheid van grote ziekenhuizen in de binnenstad niet gelukkig was. Het eerste ziekenhuis dat zijn deuren sloot was Carolus II.

Bij het Carolus, in de Jan Heinstraat, werden tijdelijke barakken gebouwd, zodat de patiënten in 1970 konden verhuizen. Carolus zelf zou in 1976 een nieuwbouw-complex in Noord betrekken. Het oude Carolus werd in 1980 afgebroken. Het Protestants Ziekenhuis werd het Willem Alexander Ziekenhuis en ging naar nieuwbouw in West. Het enige ziekenhuis dat in de binnenstad bleef was het Groot Ziekengasthuis. Dat bleef zo tot april 2011.

Ramen boven: kamer van mgr. A.F. Diepen.

Gekraakt

In de jaren 1970 nam de bezorgdheid over de ouder wordende broeders toe. Het klooster in Helvoirt werd geschikt gemaakt als woonvoorziening voor bejaarde broeders. De erkenning als bejaardenhuis verkreeg men echter niet. Daarom werd een alternatief gezocht en gevonden in de gebouwen van Sint-Joan de Deo aan de Papenhulst. Het complex was nog steeds eigendom van de congregatie en de zusters hadden het ziekenhuis in 1970 verlaten.

Negentiende-eeuwse trap.

Oude ziekenhuiskar, nu Paapkar.

Het pand werd vervolgens voor 416.000 gulden vertimmerd en sinds januari 1971 was het in gebruik als woonoord voor 190 buitenlandse arbeiders (Industrieel Wooncentrum Papenhulst). Dit werd gecoördineerd door de Stichting Huisvesting Migranten Stadsgewest 's-Hertogenbosch. Tot 1 juli 1976 had deze stichting een huurcontract met de Broeders der Barmhartigheid voor het gebouw, daarna hield de stichting op te bestaan. In dat jaar (1976) woonden er nog slechts dertig buitenlanders in het pand. Op dat moment had de conservenfabriek Jonker Fris in Heusden een groot gedeelte van het pand, de achterbouw, echter al in onderhuur.

Op 17 april 1978 keerde het tij. In alle vroegte bestormden 120 jongeren het ziekenhuis, dat inmiddels voor twee derde leegstond. Het kraken van de Paap – de nieuwe geuzennaam – haalde zelfs het NOS Journaal. Volgens getuigen spuugde de toenmalig burgemeester Van de Ven die avond zijn wijn uit. De zure Château-neuf-du-Pape was een voorteken: het kraakpand zou het stadsbestuur nog vaker opbreken.

Glas-in-loodraam Papenhulst blijft.

Gertjan aan het werk met glas-in-lood.

De Paap

Van de twaalf oorspronkelijke bewoners is alleen Gertjan (58) over. Hij heeft een bedrijfje in glas-in-lood. Zijn levendige verhalen over de Paap zijn rood, geel, blauw en gebrandschilderd. Hij vertelt ze bij het kampvuur in de tuin. Logisch, want weliswaar ligt het Vonk & Vlam-terrein verderop, maar de Paap is de enige brandhaard van betekenis in de binnenstad.

Plaquette Brabantse Monumentenprijs 2012.

Lang stond deze woongemeenschap – nu 39 volwassen en twaalf kinderen – te boek als bolwerk van radicalisme. Het is een feit dat ze op de Paap meer affiniteit hebben met verfbommen maken dan met het aquarelleren van kerkjes. Ooit verjoegen de bewoners eigenhandig een illegale sloopploeg, die in de ochtendschemer het dak verwoestte. Andere wapenfeiten: bij het pausbezoek aan 's-Hertogenbosch in 1985 liet de Paap met behulp van een stoorzender het olijke liedje Popie Jopie uit alle politieportofoons klinken. Ook klieften ze een onderhandelingstafel bij de gemeente. Naar verluidt ligt die strijdbijl in het Stadsarchief. Nog altijd scherp.

Gedurende het hele jaar 1988 werd het pand verbouwd tot veertig wooneenheden door het Gemeentelijk Woning Bedrijf. De bewoners hebben dan een huurcontract, waarin geregeld is dat door middel van volledige zelfwerkzaamheid zij geheel verantwoordelijk zijn voor de bouwkundige staat van het hele gebouw. Nu is het gebouw in eigendom van de Stichting Brabant Wonen. In 2002 is de Paap Rijksmonument geworden. In 2012 hebben ze de Brabantse Monumentenprijs gewonnen.

Eigenzinnig, opstandig, betrokken. Dat is het DNA van de Paap. Ook in 2026?

Historie

De legende van Pieter Janssen, vaandrig in het leger van de Prins in 1629

In de aanloop naar 2029, het jaar waarin we het beleg en de inname van 's-Hertogenbosch in 1629 herdenken, stuitte we op een jeugdboek, *De vaandrig van den stedendwinger*. Dit boek is geschreven door Louwrens Penning en verscheen in 1925.

Het boek is geschreven vanuit Staatse kant, sterk christelijk van ondertoon. Vanuit 's-Hertogenbosch was er nauwelijks aandacht voor, een voetnoot in de geschiedenis van het beleg. Vooral daarom vertellen we het verhaal van Pieter Janssen, de vaandrig.

Boek en schrijver

Zoals gezegd verscheen *De vaandrig van den stedendwinger* in 1925 bij Uitgeverij Callenbach in Nijkerk¹. Het is verlucht met tekeningen van J.H. Isings², de man die vooral bekend is gebleven door zijn schoolplaten, zoals *Frederik Hendrik voor 's-Hertogenbosch, 1629* (vervaardigd in 1950).

De schrijver was L. (Louwrens) Penning (1854-1927). Hij werd handelsreiziger en onderweg naar zijn klanten schreef hij onder andere feuilletons over de geschiedenis van Gorinchem en omgeving. Penning sympathiseerde met de Boeren in Zuid-Afrika en begon in 1896 aan een feuilleton over de Grote Trek

van de Boeren naar Transvaal. Bij gebrek aan een uitgever publiceerde hij dit verhaal voor eigen rekening.

Het uitbreken van de Tweede Boerenoorlog in 1899 zorgde voor zijn doorbraak. Hij publiceerde bij een uitgeverij een reeks boeken over Zuid-Afrika. Vanaf 1906 werd hij fulltime schrijver. Uiteindelijk werden meer dan honderd boeken van zijn hand uitgegeven. Daaronder

Boekomslag 1925.

een aantal werken over gebeurtenissen in de Europese geschiedenis, zoals over Calvijn, de Geuzen, Michiel de Ruyter en voor ons interessant over 1629.

In zijn boeken valt op dat hij schreef vanuit de orthodox-protestantse visie op de geschiedenis: “Gods hand leidt de geschiedenis, Hij vraagt geloof, gehoorzaamheid en moed en schenkt redding in nood en gevaar.”

Het is daarom opvallend dat hij in *De vaandrig van den stedendwinger* ook oog heeft voor de Bossche, katholieke kant van het verhaal.

In 1978 verscheen nog een herdruk bij De Vuurtoren in Urk.

Het verhaal in het kort

Hoofdpersoon is de Vlissinger Pieter Janssen. Aanvankelijk hoorde hij, net als zijn broer Geurt, tot het Spaanse regiment van Spinola

Maar terwijl Geurt in 's-Hertogenbosch trouw bleef aan de Spaanse koning, liep Pieter over naar het leger van Frederik Hendrik. “God opende mijn ogen.”

In het kamp rond het Heymshuis – het tegenwoordige kasteel Maurick – ontmoet Pieter ene Jean Chemin, een stokebrand eerste klas. Deze wordt zijn vijand en weet door leugens en bedrog Pieter in het gevang te krijgen. Dat ondanks steun van Niels, een der Staatse ingenieurs. We komen er langzamerhand achter dat niet Pieter de prins wil doden, maar Chemin.

Uiteraard komt alles op zijn pootjes terecht. Pieter wordt vrijgelaten en bevordert tot vaandrig van Frederik Hendrik. Hij weet een listige aanslag van een regiment van Hendrik

van den Berg, aanvoerder van het ontzettingsleger, door een dappere daad te voorkomen.

En dan wordt op 11 september een bres geslagen, waardoor 's-Hertogenbosch moet capituleren.

Pieter bindt de prinsenvlag om zich heen, weet binnen te dringen in de stad en rent naar de toren van de Sint-Jan. Het poortje is open, Pieter schiet naar boven en hangt de oranje-blanje-bleue vlag uit op de top van de toren. Daarmee laat hij zien dat de stad echt in Staatse handen is gekomen.

De hereniging met broer Geurt zorgt ervoor dat deze de kant van Frederik Hendrik kiest. “Vivat Oranje,” roepen ze nu allebei.

Beloning

Als Frederik Hendrik hoort van de dappere daad van Pieter, wordt de vaandrig rijkelijk beloond. Hij krijgt ‘een allerloffelijkst getuigschrift, een beurs van vijfhonderd dukaten en een zilveren afbeelding van de Sint-Janstoren van 's-Hertogenbosch’.

Penning: “De wakkere vaandrig keerde terug naar Vlissingen, en liet er een huis bouwen in de St. Jacobsstraat, terwijl hij in de gevel een afbeelding deed aanbrengen van de zilveren Sint-Janstoren met dit kernachtig onderschrift:

Der Bossche toren bou,
Die heb ick hier doê stelle
Ter eeren van Nassou,
Tot spit al syn rebeli.”

Mede door dit boek, maar ook door eerdere uitgaven van het verhaal³, is dit een ware (Hollandse) legende geworden. In de negentiende eeuw immers was er behoefte aan helden uit het verleden. Daartoe keek men

Gevelsteen met Sint-Janstoren in Vlissingen.

vooral naar de zeventiende eeuw en dan vooral naar het aandeel van Holland daarin. Zo werd de kletsboek rond Leeghwater opgehe-meld en diens bijdrage (volgens zijn eigen woorden) bleef nog lang rondzweven in de hoofden van veel mensen. Inmiddels is al jaren duidelijk dat de rol van Leeghwater alleen in diens fantasie gespeeld is en niet berust op feiten.

Het verhaal van Pieter Janssen past in deze traditie, zij het dat deze vaandrig wel degelijk de rol heeft gespeeld die in de boeken terug is te vinden.

De gevelsteen in Vlissingen

In Vlissingen is op de gevel van het pand Sint Jacobsstraat 10 de gevelsteen bevestigd, waarop een kerkstoren afgebeeld is, voorstellende de weststoren van de Sint-Janskathedraal. Zoals op de foto op de volgende bladzijde te zien is, kan niet gesproken worden over een geslaagde beeltenis. De overeenkomst met de werkelijkheid lijkt ver te zoeken.

Zilveren toren (specerijpot) met gedicht.

Wat opvalt is, dat de gevelsteen niet in de gevel, maar op de gevel is bevestigd. Halverwege de linker- en rechterstijl zijn in het verleden twee uit lood vervaardigde wapenschilden aangebracht van respectievelijk Zeeland en Vlissingen. Deze laatste is helaas al enige decennia geleden verdwenen. Volgens een krantenartikel uit 1926⁴, getiteld *De Bossche Toren in de Jacobsstraat 1629-1929*, was de steen in 1814 op deze wijze herplaatst, nadat deze een aantal jaren was opgeslagen. In 1795 werd de woning bewoond door spekslager Bernard Eintwachter, die de steen had verwijderd uit angst, dat de tekst voor “*de Patriotten en de Franschen last zou lijden*”. De volgende bewoner, ene heer Louws, vond het in eerste instantie niet nodig de steen terug te plaatsen. Na aandringen van diverse inwoners van de stad werd voor terugplaatsing gekozen. Echter op de gevel met behulp van een stenen omlijsting. Dat was een minder kostbare manier van bevestigen. Klopt het dan toch: *Ons bin zuunig?*

De zilveren toren

De toren blijkt een specerijpot te zijn. Dit was één van de geschenken van de prins aan Pieter Jansen. De pot bevindt zich sinds 1881 in het Rijksmuseum in Amsterdam. Het zilveren kunstwerkje heeft een hoogte van 38,6 cm en weegt 628 gram. Op de flanken van de pot staat een inscriptie, om precies te zijn een rondschrift, dat van boven naar beneden gelezen moet worden. Het vers bestaat uit drie delen:

*Hooch loffelicke prins' keyzers bloet
van nasov*

*Winder van sbertogenbosch, 'slants
voorstander getrov*

Beschmer van godt's kerck

dwynger van tweeld' spaingie

*Boven dit spidts gebov staet tuwer
eer oraingie die nimmermeer vergaet*

*Ist dat d'oraingie vlagh op vlissings
toren staet*

Vlissingh oraingie lieft want

dachbaer magistraten

Groeyt oraingie int hert soo doet

oock d'onderstate

*Als uyt sbertogenbosch most ruymen
den vyandt*

Een vlissingsh borger cloeck nam

een vrent stvc by dhant

Pieter iansen genaemt heeft een

vaendel gedragen

Op den toren gestelt daert die

vyanden sagen

Oraingie streeft en sweef op 't kryvs

boven den haen

Twelck men twee maenden lanck

daer naer noch heeft sien staen

Over de dichter, die het rondschrift heeft bedacht, schrijft H.G. (Henri) van Grol in het eerder genoemde krantenbericht: “*Dit is onvervalschte Rederijkers poëzie*”.

Van Grol (archivaris van de gemeente Vlissingen) stelt, dat de plaatselijke Rederijkerskamer bedenker van dit gedicht kan zijn, maar aannemelijker is dat het door Constantijn Huygens (1596-1687) werd geschreven. Deze bekende dichter was sinds 1625 secretaris van Frederik Hendrik.

Welke zilversmid dit torentje vervaardigde is volgens Van Grol onbekend. Ondanks de stempels onder de voet van de toren: Vlissingen, jaarletter O (=1629) en een meesterteken van een hert, dat naar een boom springt met twee sterren erboven. Ook het Rijksmuseum meldt, dat de maker onbekend is.

Vergelijking tussen de twee torens.

Noten

1 Overigens zijn al eerder jeugdboeken met dit verhaal uitgegeven: Zo gaf Sijthoff's historische bibliotheek voor de jeugd uit Leiden in 1877 *De Vaandrig van Fredrik Hendrik of De Nederlandsche Republiek in 1629* uit, geschreven door Pieter Louwerse. Het boek bleek een succes. In 1925 kwam er zelfs een vijfde druk uit.

2 Johan Herman Isings (1884-1977) is bekend geworden door zijn historische aquarellen waaronder 43 schoolplaten die hij maakte tussen 1910 en 1970 waarin hoogtepunten van de geschiedenis gedetailleerd zijn weergegeven. Daarnaast heeft hij ook enkele honderden boeken geïllustreerd, schoolboeken, kinderboeken, romans en bijbels voor kinderen en jonge mensen.

3 De beschrijving van de krijgslist van Janssen is terug te vinden in: Biographisch woordenboek der Nederlanden deel 9, A.J. van der Aa, 1860, blz. 108-109.

De uithangteekens in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd, Deel 2, Jacob van Lennep en Jan ter Gouw, 1868, blz. 228-229.

De Oude Tijd jaargang 1871: De Zilveren Toren, Jan ter Gouw, 1871, blz. 14-19.

4 *De Bossche Toren in de Jacobsstraat 1629-1929*, geschreven door H.G. van Grol, artikel in de Vlissingse Courant, 67e jaargang nummer 283, 30 oktober 1929, eerste blad.

Carnaval

Ooit begon men met carnaval vieren, ergens in de middeleeuwen. Ooit bedacht er iemand: verdorie, nou gaan we veertig dagen vasten, dus laten we dan nog één keer helemaal uit ons bol gaan. En dat werd dan de dinsdagavond: vastelavond. De volgende dag zat men mee unne houtere kop in de kerk om een askruisje te halen en was de vasten begonnen. Tot nu toe niks aan de hand: gewoon een avondje gezellig doorhalen met wat vrienden, liedjes zingen en daarna naar de kiet.

Na 1629 kwamen de protestanten aan de macht en werd het zondige carnaval verboden. Maar de Bosschenaren lieten zich niet koeioneren en er werd stiekem carnaval gevierd en om onherkenbaar te blijven droeg men een mombakkus, een masker. In de negentiende eeuw werd er weer volop carnaval gevierd, maar ging men zich langzaam gedragen als hooligans: laveloos op straat liggen en massale vechtpartijen. Als klap op de vuurpijl reed er in 1881 een strontkanon door de straten en toen was de maat vol voor het gemeentebestuur, het greep voor de eerste keer in.

Vanaf 1882 werd er georganiseerd carnaval gevierd en wel drie dagen. Met een vastelavontprins en een burgervaojer. Daarna kwamen er nog vaak protesten van de Katholieke

Kerk en van het gemeentebestuur maar uiteindelijk hielden de drie dagen stand.

Toen ik klein was, kwam daar ineens de zaterdag geruisloos bij. Zaterdag stond vooral in het teken van de kinderen met Het Keinderbal en het Oliebollenfantenfist.

In 2008 werd ik gevraagd door een uitbater aan de Markt of ik iets kon bedenken om de vrijdag ook bij het carnaval te betrekken. Ik ging als DJ aan de slag met als thema "alle 13 dood" en draaide alleen maar muziek van overleden (carnavals)artiesten: een gezellige drukte! Een paar jaar later kwam daar de Roet Korte Put bij en de Worstenbrôdwee en de brug was geslagen naar de voorfeesten, want op woensdagavond zit al de

laatste Kletsavond en vroeger de playbackshow van 't Hart. Vanaf dat moment is er vanaf Tweede Kerstdag iedere dag wel iets carnavalesks te doen.

Nu gaat het gemeentebestuur zich wederom met carnaval bemoeien. De donderdag wordt ingelast als een soort van pauzedag tussen de voorfeesten en carnaval zelf. Is dat jammer? Aan de ene kant wel want het is een leuke dag en het voelt als betutteling van de overheid. Aan de andere kant is een dagje rust eigenlijk prima en die Roet is vooral voor mensen die op vrijdag gaan skiën. En ik? Ik ga voor het eerst sinds jaren maar weer eens een dagje werken op de donderdag voor carnaval. Dat kan ook geen kwaad!

B

